

Vrij lezen op afstand

Reflecties van docenten Nederlands op de
coronalockdownperiode

Colofon

Stichting Lezen
Nieuwe Prinsengracht 89
1018 VR Amsterdam
020 – 623 05 66
www.lezen.nl
info@lezen.nl

Auteur

Mustapha Esadik

Met dank aan Niels Bakker.

Vormgeving cover

Judith Schoffelen en Erik olde Hanhof, Amsterdam.

Citeren als:

Esadik, M. (2024). *Vrij lezen op afstand. Reflecties van docenten Nederlands op de coronalockdownperiode*. Amsterdam: Stichting Lezen.

©2024 Stichting Lezen, Amsterdam

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	6
Inleiding	7
1 Onderzoeksvragen	12
2 Opzet en werkwijze: methode voor de kwalitatieve interviews	13
3 Resultaten uit de interviews met docenten	16
4 Interviews over geen vrij lezen	25
5 Conclusie	28
6 Discussie	31
7 Aanbevelingen	33
8 Literatuur	35
9 Bijlagen	37

Voorwoord

Het is dit jaar alweer vier jaar geleden dat de coronapandemie over de wereld raasde. De maatregelen om het virus in te dammen waren noodzakelijk, maar kenden ook een keerzijde. Kinderen en jongeren konden gedurende de verschillende lockdownperiodes maandenlang niet naar school. Ze waren aangewezen op online lessen en leerden vanuit huis, al dan niet ondersteund door hun ouders.

Het onderwijs werd door corona overvallen. De lessen op afstand vroegen veel van het improvisatievermogen van docenten en leerlingen. Afstandsonderwijs kan in de toekomst weleens vaker nodig blijken. Een nieuwe pandemie is immers niet uitgesloten. Bovendien blijft het lerarentekort groeien. Opnames van lessen kunnen dan wellicht uitkomst bieden: grotere groepen leerlingen die via het beeldscherm les krijgen.

Welke kennis en ervaringen kunnen beleidsmakers, schoolleiders, leescoördinatoren en docenten meenemen uit de coronaperiode? Deze vraag vormde de praktische aanleiding voor dit onderzoek. Mustapha Esadik, specialist voortgezet onderwijs bij Stichting Lezen, voerde gesprekken met docenten over de organisatie van vrij lezen tijdens het afstandsonderwijs. Hoe gaven zij het vrij lezen vorm met digitale middelen en welke verschillen en overeenkomsten waren er in vergelijking met een reguliere onderwijsperiode?

De interviews met negentien docenten Nederlands, die lesgeven op vmbo, havo en/of vwo, belichten de beperkingen die het onderwijs parten speelden. Er was minder lestijd, minder toezicht op leerlingen en papieren boeken waren minder toegankelijk. De leerlingen uit armere en weinig geletterde milieus kregen bovendien minder kansen. Maar op andere terreinen ontstond er juist meer ruimte. Leerlingen leenden voor het vrij lezen e-books bij de online Bibliotheek en ervoeren door het thuisonderwijs meer rust en zelfstandigheid. Deze uitkomsten dienen ter inspiratie voor een mogelijk volgende periode van afstandsonderwijs, zodat docenten dan beter voorbereid zijn dan op corona.

Gerlien van Dalen

Directeur-bestuurder Stichting Lezen

Samenvatting

Vrij lezen is een veelgebruikte aanpak om het lezen onder leerlingen te bevorderen. Het is een aanpak waarbij leerlingen minimaal twee keer per week, maar het liefst dagelijks, zelfstandig lezen, om zo de leesmotivatie te bevorderen. Hoewel de definitie 'vrij' lezen is, is het niet geheel zonder verplichting, omdat de leerlingen in die tijd immers wel vrij móeten lezen. Leerlingen kunnen bij het vrij lezen kiezen uit een aansprekende boekenvoorraad. Daarbij worden ze begeleid door volwassenen die hen helpen kiezen en met hen in gesprek gaan over boeken. Vrij lezen was vóór de coronaperiode de meest georganiseerde leesbevorderingsactiviteit in het voortgezet onderwijs.

De schoolsluitingen tijdens de coronalockdownperioden in 2020 en 2021 zorgden voor de invoering van grootschalig afstandsonderwijs, waarbij leerlingen in het voortgezet onderwijs thuis online onderwijs kregen via de laptop, de tablet, de mobiele telefoon of een ander digitaal apparaat. Het afstandsonderwijs had ook gevolgen voor het leesonderwijs op middelbare scholen. Zo konden leerlingen niet meer vrij lezen in de klas. Daarnaast was het niet mogelijk om leerlingen fysiek te begeleiden bij de keuze van een boek en waren er ook geen fysieke mogelijkheden om activiteiten rondom het lezen te organiseren.

In dit onderzoek is gekeken naar de manieren waarop docenten vrij lezen op afstand hebben georganiseerd en ervaren. Twee verschillende groepen docenten zijn geïnterviewd. De eerste groep van tien docenten heeft naar eigen zeggen tijdens de coronalockdownperiode vrij lezen georganiseerd. Deze tien docenten, met uitzondering van twee docenten, zijn op hun scholen geïnterviewd. De tweede groep van negen docenten heeft naar eigen zeggen geen vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode georganiseerd. Deze docenten werden telefonisch geïnterviewd.

De resultaten van dit onderzoek laten zien dat vrij lezen op afstand verschillende kenmerken heeft. Het vrij lezen kon worden ingezet in de online les, buiten de online les of middels een combinatie daarvan. Er zijn ook diverse verschillen genoemd tussen vrij lezen op afstand en vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode, zoals een kortere lestijd in de coronalockdownperiode, minder eisen aan een boek bij het lezen op afstand en meer digitale begeleiding bij de keuze van een boek. Docenten die wel vrij lezen hebben georganiseerd noemden succesfactoren als mogelijkheden om boeken ontspannen uit te lezen, meer beschikbare e-books en deelname aan online community's. Bij het vrij lezen op afstand zijn door de docenten ook knelpunten geconstateerd, zoals het volgen van de activiteiten van de leerlingen. Daarnaast hadden de leerlingen door de bibliotheeksluitingen minder toegang tot papieren boeken. De docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd, gaven hiervoor als reden: minder lestijd, afnemende zichtbaarheid van leerlingen en andere vaardigheden die meer prioriteit hadden. De meeste docenten gaven aan dat de leerlingen tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode een minder gemotiveerde indruk maakten en vrijwel alle docenten dachten dat er tijdens het afstandsonderwijs verschillen in kansen en middelen waren.

Inleiding

In maart 2020 begon voor onderwijsinstellingen de coronaperiode toen de scholen werden gesloten om de verspreiding van het coronavirus in te dammen (Nationaal Programma Onderwijs, 2021). Het besluit om de scholen te sluiten ging hand in hand met de invoering van het afstandsonderwijs. Leerlingen in het voortgezet onderwijs kregen thuis online onderwijs via de laptop, de tablet, de mobiele telefoon of een ander digitaal apparaat. Hierdoor moest het onderwijs op een andere manier georganiseerd worden. Deze nieuwe realiteit had ook gevolgen voor het leesonderwijs op de middelbare scholen. In een reguliere onderwijsperiode hadden docenten bijvoorbeeld de mogelijkheid om leerlingen vrij te laten lezen tijdens de lessen op school. Bij het afstandsonderwijs moesten de docenten het vrij lezen op een andere manier organiseren.

Het vrij lezen op afstand is een interessante casus vanwege vijf redenen. In de eerste plaats groeit het lerarentekort in Nederland (VO-raad, 2023). Hierdoor wordt er op scholen gezocht naar andere manieren om het onderwijs te organiseren (Steunpunt Passend Onderwijs, 2022). In België biedt bijvoorbeeld een derde van alle middelbare scholen afstandsonderwijs aan (*Meer afstandsonderwijs in secundaire scholen*, 2023). Docenten kunnen door instructievideo's meer leerlingen bereiken dan in een reguliere onderwijssetting, waardoor er in totaal met minder docenten hetzelfde aantal leerlingen geïnstrueerd kan worden.

Ten tweede kan afstandsonderwijs een passende onderwijsvorm zijn voor een groep thuiszittende kinderen (Boon-Mens, 2023): kinderen met een kwetsbare gezondheid of kinderen die om een andere reden niet fysiek naar school kunnen. Ten derde kan kennis over onderwijs en leesgedrag tijdens coronalockdownperioden ook op de lange termijn waardevol zijn, omdat er in de toekomst onverhoopt een nieuwe pandemie kan uitbreken. Wetenschappers waarschuwen dat Covid-19 mogelijk het begin is van een tijdperk van pandemieën (*Welk risico lopen we*, 2023). Zo vertelden epidemioloog Alma Tostmann en arts-microbioloog Jean-Luc Murk op 28 februari 2024 in het praatprogramma *Op1*: "We weten niet wat voor pandemie er komt en wanneer, maar dat deze komt, is zeker" (*Op1*, 2024). Afstandsonderwijs is een mogelijke maatregel tijdens een pandemie (Rijksoverheid, z.d.).

Ten vierde kan onderzoek naar vrij lezen op afstand licht werpen op een eventueel verband met mindere leesprestaties in de coronaperiode. De leesprestaties van leerlingen uit het voortgezet onderwijs zijn teruggevallen na de coronaperiode – waarin via afstandsonderwijs werd lesgegeven – ten opzichte van de leesprestaties voor de coronaperiode. Leerlingen uit de onderbouw van het voortgezet onderwijs hebben in het schooljaar 2022/2023 een substantieel lager vaardigheidsniveau dan leerlingen in het pre-corona schooljaar 2018/2019 (Nationaal Programma Onderwijs, 2023). Zo haalde in het schooljaar 2022/2023 zo'n **55%** van de leerlingen van de gemengde leerweg vmbo (vmbo-gt) het referentieniveau 2F voor leesvaardigheid niet. In het schooljaar 2018/2019 was dat **38%**. Bij de vmbo-leerwegen basisberoepsgericht (vmbo-bb) en kaderberoepsgericht (vmbo-kb) haalde in 2022/2023 **78%** van de leerlingen van de leerlingen het 2F-niveau niet, in 2018/2019 was dit **64%**.

Ten slotte bieden inzichten over vrij lezen als vorm van afstandsonderwijs wellicht meer mogelijkheden om vrij lezen op verschillende manieren te organiseren. Te denken valt aan meer online begeleiding bij het kiezen van een boek, het digitaal uitwisselen van leeservaringen uit of het

gezamenlijk lezen tijdens een online les. Bij het gezamenlijk online lezen is er ook de mogelijkheid om digitaal te lezen, bijvoorbeeld een boek op de tablet, de telefoon of een ander digitaal apparaat.

Vrij lezen

Vrij lezen is een veelgebruikte aanpak om het lezen onder leerlingen te bevorderen (Merke et al., 2022). De verwachting is dat vrij lezen het plezier in lezen stimuleert, en daardoor ook het leesgedrag en de leesvaardigheid (Broekhof & De Pater, 2015). Vrij lezen was vóór de coronaperiode de meest georganiseerde leesbevorderingsactiviteit in het voortgezet onderwijs (Stichting Lezen – Leesmonitor, 2022). 71% van de vmbo-docenten Nederlands gaf tijdens de reguliere onderwijsperioden aan dat het een structureel onderdeel is van het lesprogramma. Bij het bevorderen van lezen onder vmbo-leerlingen noemen docenten drie specifieke doelen: het uitbreiden van de woordenschat, het verbeteren van de leesvaardigheid en het aanwakkeren van leesplezier (DUO Onderwijsonderzoek, 2017). Tegelijkertijd zien docenten deze doelen als de grootste uitdagingen: 64% van hen geeft aan dat leerlingen lezen 'suf' vinden, terwijl 44% vindt dat het lesprogramma te weinig tijd biedt om aan leesbevordering te doen. Van de docenten Nederlands op de havo en het vwo gaf 60% tijdens de reguliere onderwijsperioden aan dat vrij lezen de meest georganiseerde leesbevorderingsactiviteit is. Een deel van deze docenten lijkt echt nog zoekend te zijn naar een goede manier om vrij lezen te organiseren. Hierbij wordt in secties gediscussieerd over de vorm, bijvoorbeeld lezen tijdens een vast leesuur of op momenten dat leerlingen het programma hebben afgerond (Oberon, 2016). Een andere discussie gaat over een vast aanbod van boeken in de klas of leerlingen juist de gelegenheid geven om de boeken mee naar huis te nemen.

Voor dit onderzoek wordt voor vrij lezen de definitie van Van Koeven & Schaafsma (2019) gehanteerd:

De aanpak [vrij lezen] bestaat eruit dat leerlingen minimaal twee keer per week, maar liefst dagelijks, zelfstandig lezen, gericht op het bevorderen van leesplezier en zonder verplichtingen. Daarbij kunnen ze kiezen uit een aansprekende boekenvoorraad en worden ze ondersteund door volwassenen die hen helpen kiezen en met hen in gesprek gaan over boeken. Om werkelijk tot effect te leiden, is het van belang dat tijdens de momenten vrij lezen ook echt gelezen wordt. (Van Koeven & Schaafsma, 2019, p. 3)

Bij middelbare scholieren is sprake van gematigd positieve effecten van vrij lezen op de leesvaardigheid (Erbeli & Rice, 2022). Bij het vrij lezen in een reguliere periode kunnen er knelpunten zijn die de effectiviteit kunnen belemmeren (Reutzet et al., 2010). Zo zijn met name zwakke lezers niet altijd even goed in staat om boeken te kiezen die bij hen passen. Daarnaast zijn niet alle leerlingen even betrokken bij het vrij lezen, waarbij sommige leerlingen zelfs allerlei manieren vinden om het lezen te vermijden. Ten slotte hoeven leerlingen geen verantwoording af te leggen over wat ze lezen en worden leerlingen niet altijd in staat gesteld om door te praten over de boeken die ze hebben gelezen.

Vrij lezen op school in een reguliere onderwijsperiode heeft vooral effect op de leesvaardigheid als het verrijkt gebeurt, bijvoorbeeld met begeleiding tijdens het vrij lezen in de vorm van hulp bij de boekenkeuze of boekgesprekken met de docent of medeleerlingen (Merke et al., 2022). Het afbakenen van het boekenaanbod blijkt het meest te helpen. Het aanbod moet daarbij afgestemd zijn op het leesniveau van de individuele leerling. Binnen dat aanbod maakt de leerling een keuze die passend is bij zijn of haar interesses.

Vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode

Deze rapportage over vrij lezen op afstand is een vervolg op een onderzoek uit 2020 naar de organisatie van vrij lezen in het voortgezet onderwijs (Esadik, 2020). Dat onderzoek bestond uit een combinatie van een literatuuronderzoek en interviews met docenten uit het voortgezet onderwijs. Het leverde een aantal conclusies op over de inzet van het vrij lezen. Zo was een groot boekenaanbod en keuzevrijheid binnen dat boekenaanbod onderdeel van vrij lezen. Daarnaast werd vrij lezen altijd ingezet in combinatie met een vervolgvacature, zoals het delen van ervaringen over een boek via een boekbespreking, discussies in kleine groepen of het schrijven van boekrecensies voor schoolmedia (Lee, 2011).

In het literatuuronderzoek en de docenteninterviews uit 2020 (Esadik) verschilden de opvattingen van zowel onderzoekers als docenten over het aantal te lezen minuten tijdens het vrij lezen. In de literatuurstudie varieerde het van 10 tot 45 minuten per dag of van 20 tot 90 minuten per week. De lengte van vrij lezen varieerde bij de geïnterviewde docenten van 10 minuten per les tot een hele leesles van 50 minuten. In de coronalockdownperiode werd de schooldag significant ingekort (Reimer et al., 2021), waardoor ook de online lessen korter werden. Mogelijk is er hierdoor ook minder tijd voor vrij lezen ingeruimd dan in een reguliere onderwijsperiode.

Uit het onderzoek in 2020 (Esadik) bleek ook dat docenten tijdens het organiseren van vrij lezen verschillende rollen kunnen vervullen (Ganz, 2012). De voorbeeldfunctie is bij de meeste leesprogramma's het belangrijkste aspect (Gardiner, 2005). Het gaat hierbij bijvoorbeeld om het vertellen van de eigen leesautobiografie en het introduceren van nieuwe boeken (Bridges, 2010). Een van de andere rollen van de docent ligt in het begeleiden van de leerlingen naar geschikte boeken (Lin, 2012) en er is de rol van motivator (Houtveen et al., 2019). In het onderzoek naar vrij lezen voorafgaand aan de coronaperiode (Esadik, 2020) vertelden geïnterviewde docenten dat ze leeslijsten met eisen aan de boekkeuze hanteerden. Dat betekent dat de docent de boekenkeuze mede bepaalt, waardoor de leerlingen nooit volkomen vrij zijn in het kiezen van een boek. Het afstandsonderwijs tijdens de coronalockdownperiode zou invloed kunnen hebben gehad op de verschillende rollen van docenten tijdens het organiseren van vrij lezen. Zo kan het introduceren van nieuwe boeken anders zijn geweest door beperkingen in het papieren boekenaanbod. Daarnaast is de begeleiding online en heeft de docent door kortere lestijden minder contacttijd om de rol van motivator te vervullen.

Leerlingen spelen tijdens het vrij lezen een rol door zelf hun eigen doelen te stellen, zoals het aantal te lezen bladzijden per les (Reutzell et al., 2008), en door na het lezen deel te nemen aan een klassikaal gesprek over de gelezen boeken (Merga, 2018). Vier van de zeven geïnterviewde docenten uit het onderzoek van 2020 (Esadik) gaven leerlingen na het vrij lezen altijd de gelegenheid om met elkaar over de gelezen boeken te praten, soms in de vorm van een klassikaal gesprek en soms in kleine groepen. In het afstandsonderwijs, zoals tijdens de coronalockdownperioden, kon een aantal gelezen bladzijden vastgesteld worden, passend bij een kortere les. Daarnaast kon een kortere les gebruikt worden voor vrij lezen en de volgende les om de boeken te bespreken.

De geïnterviewde docenten uit het onderzoek (Esadik, 2020) noemden als succesfactoren bij het organiseren van vrij lezen een aansprekend en gevarieerd boekenaanbod, een vrije boekkeuze en de rust tijdens het lezen. Volgens de docenten moeten leerlingen kunnen kiezen uit een leuk, toegankelijk en recent aanbod aan leesmateriaal. Dat leesmateriaal moet gelezen worden in een comfortabele en rustige omgeving, zodat leerlingen zich kunnen concentreren op lezen zonder te worden gestoord door de vele afleidingen die zich gedurende de les voordoen (Ganz, 2012).

Een afwezige mediatheek en een weinig functionerende mediatheek, met bijvoorbeeld onvoldoende boeken en een niet-opgeleide mediathecaris, worden door de geïnterviewde docenten als een belemmerende factor genoemd, net zoals tijdgebrek en de focus op het verwerven van vaardigheden en kennis. De docenten benadrukten dat lezen vaak wordt benaderd als een te verbeteren vaardigheid. De docenten pleitten voor meer aandacht voor het leesplezier en het delen van leeservaringen. Als er bij het vrij lezen geen rekening wordt gehouden met de affectieve en sociale aspecten van lezen, dan kan dat de leerlingen ertoe brengen om lezen te beschouwen als iets met een puur functioneel doel, in plaats van een nuttige activiteit om regelmatig op school of daarbuiten te doen (Merga, 2018). Bij het afstandsonderwijs zijn er sociale beperkingen, omdat de leerlingen alleen digitaal samen kunnen werken. Mogelijk leidt dit ertoe dat leerlingen de leesactiviteiten in een coronalockdownperiode niet als een sociale activiteit zien. Daarnaast zou door de bibliotheeksluitingen het afnemende aanbod van papieren boeken mogelijk een belemmerende factor voor vrij lezen in de coronaperiode geweest zijn. Ten slotte kunnen genoemde belemmerende factoren uit het onderzoek van 2020 (Esadik) zoals een afwezige mediatheek en tijdgebrek in de coronalockdownperiode versterkt worden door de kortere online lessen en de sluitingen van de mediatheek.

De mogelijke verschillen tussen vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode en tijdens de coronaperiode maken het interessant om vervolgonderzoek te doen. In dit vervolg ga ik onderzoeken hoe vrij lezen tijdens de coronalockdownperioden in het voortgezet onderwijs werd georganiseerd, en wat hiervoor – ondanks de schoolsluitingen – de optimale omstandigheden waren. Dit onderzoek richt zich op de lockdowns tijdens de schooljaren 2019/2020, 2020/2021 en 2021/2022. In het schooljaar 2019/2020 waren de middelbare scholen van 16 maart 2020 tot en met 31 mei 2020 fysiek dicht (Nationaal Programma Onderwijs, 2022) en tussen 2 juni tot en met 31 juni 2020 was er gedeeltelijk fysiek onderwijs. In het schooljaar 2020/2021 waren de scholen in het voortgezet onderwijs van 16 december 2020 tot en met 1 maart 2021 fysiek dicht en tussen 1 maart 2021 tot en met 7 juni 2021 was er gedeeltelijk fysiek onderwijs. In het schooljaar 2021/2022 waren de scholen in december 2021 een week voor de kerstvakantie gesloten.

Motivatie tijdens de coronaperiode

Nationaal en internationaal onderzoek naar afstandsonderwijs in de coronaperiode laat zien hoe de autonomie, competentie en relationele verbondenheid zich in die periode ontwikkelden (Dondorp, 2021). Een positieve motivatie wordt gestimuleerd door autonomie, competentie en relationele verbondenheid (Ryan & Deci, 2000). Sommige leerlingen merkten tijdens het afstandsonderwijs op dat ze een verhoogd gevoel van **autonomie** ervoeren (Dondorp, 2021). Deze leerlingen en studenten waren tevreden met de toegenomen vrijheid en flexibiliteit. Zo mochten ze zelf meer hun dag indelen dan tijdens een schooldag in een reguliere onderwijsperiode. Daartegenover waren er leerlingen die moeite hadden met de zelfstandigheid (Dondorp, 2021). Zij hadden moeite met het tonen van initiatief en het vragen van hulp. Zij kwamen niet goed tot leren. Dat kwam door een gebrek aan structuur en duidelijkheid. Een andere oorzaak was het ontbreken van een goede werkplek.

Tijdens de schooljaren 2019/2020 en 2020/2021 heb ik als docent Nederlands op een middelbare school zelf ervaren hoe leerlingen tijdens de coronalockdownperioden moesten leren omgaan met meer vrijheid, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Bij het vrij lezen kunnen sommige leerlingen gedemotiveerd raken als ze te veel autonomie hebben, omdat ze de behoefte hebben om verantwoording af te leggen bij de docent (Merke et al., 2022). Mogelijk werd dat tijdens het afstandsonderwijs versterkt doordat op het gebied van de **competentie** bij sommige leerlingen verwarring ontstond over de verwachtingen van de docent over de taken tijdens een les, bijvoorbeeld

over de leesopdrachten binnen en buiten de online les. Tijdens het afstandsonderwijs stond de **relationele verbondenheid** tussen leraren en leerlingen al snel onder druk (POINT-onderwijsonderzoekswerkplaats in samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut, 2020). De manier van lesgeven en het soort leesmateriaal dat beschikbaar is, kunnen ervoor zorgen dat de leesmotivatie afneemt. Het beperkte boekenaanbod in bepaalde onderwijsvormen speelde in een reguliere onderwijsperiode waarschijnlijk een rol bij leesmotivatie: gemotiveerde leerlingen kunnen dan wel meer lezen, maar als de boeken die ze lezen te weinig uitdagend zijn, is dat voor hun leesontwikkeling weinig stimulerend (Houtveen et al., 2019).

Docenten hebben volgens ouders tijdens het afstandsonderwijs minder aandacht besteed aan basisbehoeften van middelbare scholieren voor motivatie, zoals verbondenheid, competentie en autonomie van middelbare scholieren (POINT-onderwijsonderzoekswerkplaats in samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut, 2020). Uit dat onderzoek naar de opvattingen van ouders over het welzijn en de motivatie van middelbare scholieren kwam naar voren dat de band tussen leraren en leerlingen bij het afstandsonderwijs aanzienlijk verminderde, wat resulteerde in een afname van de verbondenheid van de leerling met de docent en met klasgenoten.

Kansengelijkheid bij het lezen tijdens de coronaperiode

Tijdens de coronaperiode veranderde de rol van de docent en de ouders. Van de ouders werd verwacht dat zij primair verantwoordelijk waren voor het feit dat hun kinderen het schoolwerk volgden (Bol, 2020). Mogelijke oorzaken van destijds ontstane leervertragingen zijn dat leerlingen thuis moesten worden begeleid door hun ouders en andere verzorgers. Het lijkt erop dat ouders minder tijd hadden voor deze begeleiding en mogelijk minder bekwaam zijn dan docenten. Dit geldt vooral voor kinderen van ouders met een kortere onderwijsachtergrond. Tijdens de eerste lockdown kregen zij waarschijnlijk minder intensieve ondersteuning bij hun schoolwerk dan kinderen van ouders met meer onderwijservaring. Deze ouders voelden zich mogelijk minder bekwaam om te helpen. Bovendien hadden kinderen van ouders met een lager inkomen vaak minder toegang tot hulpbronnen thuis, zoals een computer met internetverbinding en een rustige plek om te studeren (Bol, 2020). Dit kon er bijvoorbeeld toe leiden dat leerlingen zich moeilijker konden concentreren tijdens het lezen, omdat ze tijdens het lezen thuis gestoord konden worden door hun broers en zussen. Als docent Nederlands merkte ik tijdens die coronalockdownperioden dat de verschillen in omstandigheid tussen de leerlingen onderling ook groot konden zijn, zoals de beschikbaarheid van een rustige leesplek, het boekenaanbod en begeleiding thuis. Mogelijk hebben die verschillende omstandigheden invloed gehad bij het lezen thuis.

Het verschil in thuissituatie en aanwezige hulpbronnen zorgden tijdens de eerste coronalockdownperiode in 2020 voor een toename in kansengelijkheid (Bol, 2020). Sterk presterende leerlingen liepen de achterstand in leesvaardigheid sneller in dan zwakker presterende leerlingen (Stichting Lezen – Leesmonitor, 2024). De bestaande kwaliteitsverschillen tussen scholen leken door afstandsonderwijs te worden vergroot (Inspectie van het Onderwijs, 2021). In 2023 verschilde de ontwikkeling van de vaardigheidsscores voor Nederlands leesvaardigheid en de Nederlands woordenschat echter nauwelijks tussen scholen met een lage en hoge achterstandscore (Nationaal Programma Onderwijs, 2023). Mogelijk betekent dit de kwaliteitsverschillen in de jaren na het afstandsonderwijs niet groter, maar ook niet kleiner zijn geworden.

1 Onderzoeksvragen

Het is vanwege het afstandsonderwijs niet zeker of de effecten van vrij lezen tijdens de coronaperiode hetzelfde zijn geweest als in een reguliere onderwijsperiode, omdat de organisatie van vrij lezen op afstand anders was. Dat werpt de vraag op hoe vrij lezen tijdens de lockdownperioden op verschillende scholen is georganiseerd.

Aan de hand van de volgende onderzoeksvragen wordt gestreefd om helderheid te krijgen over de organisatie van vrij lezen in het voortgezet onderwijs tijdens de coronalockdownperiode:

Hoofdvraag

Op welke wijze hebben docenten Nederlands tijdens de coronaperiode vrij lezen als vorm van afstandsonderwijs georganiseerd en ervaren?

Deelvragen over vrij lezen in het voortgezet onderwijs

1. Welke kenmerken had het vrij lezen tijdens de coronalockdownperioden?
2. Welke verschillen en overeenkomsten zijn er volgens docenten Nederlands tussen vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode en het vrij lezen in een coronalockdownperiode?
3. Welke succesfactoren en knelpunten ervoeren docenten Nederlands bij het vrij lezen tijdens de coronalockdownperioden?
4. Hoe heeft de leesmotivatie zich volgens docenten Nederlands ontwikkeld tijdens de lockdowns in vergelijking tot reguliere onderwijsperioden?
5. Op welke manieren ervoeren docenten Nederlands kansengelijkheid tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperioden?

2 Opzet en werkwijze: methode voor de kwalitatieve interviews

Vorming responsgroep

Via mijn persoonlijk netwerk en het netwerk van Stichting Lezen heb ik in totaal 52 docenten Nederlands persoonlijk benaderd via onlineprogramma's als LinkedIn, WhatsApp of Outlook. Van 12 docenten heb ik geen reactie ontvangen. Van de overige 40 docenten hadden 10 docenten vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode georganiseerd en zij waren beschikbaar om mee te werken aan een interview. 4 van deze 10 docenten werden ook voor het eerdere onderzoek (Esadik, 2020) geïnterviewd. Van de 10 docenteninterviews zijn 8 interviews op locatie afgenomen. De overige 2 interviews werden, vanwege beperkingen in de beschikbaarheid, via het programma Teams afgenomen. De 10 interviews zijn tussen 1 december 2023 en 12 februari 2024 afgenomen. Elk van de interviews duurde ongeveer 45 minuten.

Naast deze 10 interviews over het vormgeven van vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode zijn 9 telefonische interviews afgenomen met docenten die tijdens de coronalockdownperiode geen vrij lezen hebben georganiseerd, zodat er inzichten ontstaan over waarom dit niet is gedaan.

Dit onderzoek bestaat uit 19 semigestructureerde kwalitatieve interviews met docenten uit verschillende lagen van het voortgezet onderwijs. De inhoud van de vragenlijst was afhankelijk van het wel of niet organiseren van vrij lezen van de docent tijdens de coronalockdownperioden. Door middel van de interviews heb ik proberen te achterhalen hoe docenten tijdens de coronalockdownperiode het vrij lezen hebben vormgegeven en ervaren.

Kenmerken respondenten

De 10 geïnterviewde docenten die vrij lezen tijdens de coronalockdownperioden hebben georganiseerd geven het vak Nederlands op scholen in respectievelijk Arnhem, Doetinchem, Assen, Zaandam, Almere, Zeist, Ermelo, Utrecht (2 docenten) en Amersfoort. De werkervaring van deze docenten varieert van een gevorderde docent met 5 jaar ervaring tot een zeer ervaren docent met 25 jaar ervaring. Drie van de deelnemende docenten werkten tijdens de coronalockdownperiode in het vmbo, van wie twee in de onder- en bovenbouw lesgeven en de derde docent voornamelijk in de onderbouw; twee docenten geven les aan verschillende onderwijsniveaus in de brugklas, en twee docenten aan vmbo-tl, havo-, en vwo-klassen in verschillende jaarlagen. De drie overige docenten geven les aan klassen in de bovenbouw van de havo en het vwo.

De interviews werden met expliciete toestemming van de docenten opgenomen. De audiobestanden werden gebruikt om het interview verder uit te werken. De docenten hebben allen een toestemmingsverklaring voor deelname ondertekend.

De 9 geïnterviewde docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd geven het vak Nederlands, op scholen in respectievelijk Ermelo, Vleuten, Amersfoort, Nieuwegein, Culemborg, Utrecht, Amsterdam, Geleen en Hilversum. De telefonische interviews zijn tussen 1 maart 2024 en 10 april 2024 afgenomen. Elk telefonisch interview duurde ongeveer 20 minuten. De werkervaring van deze docenten varieert van een startende docent tot een docent die al 28 jaar in het voortgezet onderwijs werkt. Twee van de negen docenten gaven tijdens de coronalockdownperiode les in de onderbouw van havo en vwo, twee docenten in de onderbouw en bovenbouw van havo en vwo, één docent in de bovenbouw van het vwo, één docent in de onderbouw en bovenbouw van het vwo, twee docenten in alle leerjaren van het vmbo en één docent in verschillende jaarlagen van vmbo-tl tot en met het vwo.

Inhoud vragenlijst docenten die wel vrij lezen hebben georganiseerd

De interviews met de docenten die wel vrij lezen hebben georganiseerd zijn afgenomen op basis van dezelfde deelthema's als die uit de docenteninterviews van 2020 (Esadik), namelijk: *visie op vrij lezen, visie op eigen rol tijdens vrij lezen, concrete activiteiten bij vrij lezen, selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen, ervaringen tot nu toe en inventarisatie van behoeften*. De vragenlijst voor de interviews is als bijlage bij deze rapportage opgenomen.

Op deze deelthema's kunnen tussen de reguliere onderwijsperiode en de coronalockdownperiode verschillen worden verwacht op het gebied van de invulling van een lesuur (een online lesuur is naar verwachting korter dan een regulier lesuur), de begeleiding van de leerling door de docent bij de keuze van het boek (begeleiding van fysiek naar digitaal) en de mogelijkheden bij het organiseren van een activiteit (het presenteren en overleggen verschilt mogelijk bij een digitale context ten opzichte van een fysieke context).

Inhoud vragenlijst docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd

Tijdens de telefonische interviews zijn de volgende thema's besproken: *organisatie en afspraken, visie op eigen rol vrij lezen, selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen en inventarisatie van behoeften*. Het thema *organisatie en afspraken* lijkt op het eerste gezicht niet relevant, omdat deze docenten geen vrij lezen hebben georganiseerd. Toch kunnen deze vragen inzicht bieden in de reden(en) waarom er geen vrij lezen was georganiseerd, bijvoorbeeld afspraken met de sectie over leesonderwijs tijdens de coronalockdownperiode en eventuele afspraken met de schoolleiding over de lestijd en de invulling van het lesprogramma. Dat geldt ook voor het thema *eigen rol vrij lezen*, waarbij aan deze docenten ook vragen gesteld konden worden over het belang dat aan jeugdliteratuur wordt gehecht. Deze vragen zijn voor leesonderwijs relevant, terwijl het om hier vragen over te kunnen beantwoorden niet noodzakelijk was dat docenten vrij lezen hebben georganiseerd. De thema's *visie op vrij lezen, concrete activiteiten bij vrij lezen, eventuele overige regels/vrijheden tijdens het lezen en ervaringen tot nu toe* zijn bij de telefonische interviews niet behandeld, omdat deze groep docenten geen vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode heeft georganiseerd.

Bij deze groep docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd verwacht ik een aantal verschillen met de docenten die dit wel hebben gedaan. Ik verwacht dat deze docenten prioriteit geven aan andere vaardigheden bij het vak Nederlands, zoals de technische leesvaardigheid, omdat de technische leesvaardigheid een relatief groot onderdeel is van het Centraal Schriftelijk Examen. Hoewel tijdens het eerste coronajaar geen centrale examens werden afgenomen, verwacht ik toch dat docenten er zeker bij de onderbouwklassen in 2020 sterk rekening mee hielden dat het examen met een grote rol voor leesvaardigheid binnen een aantal jaren weer terug zou komen. Daarnaast verwacht ik dat docenten meer tijd investeren in begeleidingsgesprekken over het welbevinden van leerlingen en minder tijd in lezen, omdat ik vanuit mijn eigen ervaring tijdens die periode in het voortgezet onderwijs merkte dat de prioriteit tijdens de eerste weken verschoof naar het welbevinden van de leerlingen.

Daarnaast verwacht ik een aantal overeenkomsten tussen de groepen docenten. Zo verwacht ik dat ook de groep die geen vrij lezen heeft georganiseerd toch geprobeerd heeft om de leerlingen te stimuleren om te blijven lezen. Ik verwacht ook dat beide groepen docenten te maken hadden met de beperkingen van het afnemende boekenaanbod (gesloten of beperkt geopende bibliotheken en mediatheken). Ten slotte verwacht ik dat docenten tijdens de coronalockdownperiode minder hebben samengewerkt binnen de secties.

Methode voor data-analyse

De data uit de interviews werd geanalyseerd vanuit de gefundeerde theoriebenadering. Deze benadering is ontwikkeld voor het analyseren van diepte-interviews (Baarda et al., 2013). In deze open benadering wordt een vaste reeks stappen genomen om op basis van de data uitspraken te kunnen doen (Van Swet & Munneke, 2017).

De data-analyse heeft in drie fasen plaatsgevonden: waarnemen, analyseren (ontleden en syntheseren) en reflecteren (Baarda et al., 2013). Het **waarnemen** bestond uit de afname van tien interviews met docenten die naar eigen zeggen vrij lezen hebben georganiseerd. Van die tien interviews met docenten zijn opnamen en transcripten gemaakt.

De tweede fase, **de analyse**, begon met de zoektocht naar het antwoord op de vraag wat de transcripten kunnen vertellen. Dit is gebeurd door middel van het ontleden en het uiteenrafelen van het materiaal. Bij het ontleden werden samenvattingen gemaakt en codes toegekend (Baarda et al. 2013). Hierbij las de onderzoeker het hele antwoord van de docent op de interviewvraag door, waarna de kern wordt verwoord in relatie tot een van de genoemde thema's van de vragenlijst. Zo werd bijvoorbeeld de kern van het antwoord van een docent op de vraag in hoeverre leerlingen werden begeleid bij de keuze van het boek verwoord in relatie tot het thema *selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen*. De kernwoorden van deze samenvatting vormden de codes die bij het antwoord van de docent op de vraag horen. Na het ontleden kwam het syntheseren, het samenvoegen van codes door te ordenen en te zoeken naar samenhang tussen de codes. Zo werden de codes van de verschillende docenten op de vraag over begeleiding van leerlingen met elkaar vergeleken en geteld. In de bijlage staat een voorbeeld van hoe de antwoorden van de docenten op een vraag zijn uitgewerkt in codes.

In de derde fase, **reflecteren**, werd bekeken in hoeverre en op welke wijze de resultaten van de analyse hebben bijgedragen aan de beantwoording van de onderzoeksvragen.

Na de eerste keer doorlopen van de cyclus waarnemen, analyseren, reflecteren kwam het inzicht dat interviews met docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd wel konden bijdragen aan het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Daardoor werd besloten om ook interviews met docenten uit die groep te organiseren. De vragenlijst voor de interviews met de docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd werd aangepast, omdat het bijvoorbeeld bij de groep juist interessant was waarom er geen vrij lezen kon worden georganiseerd. Vervolgens werden de fasen (waarnemen, analyseren en reflecteren) van de data-analyse herhaald. Dit illustreert dat de wijze van analyseren iteratief is. In de resultatenparagraaf worden de resultaten van de twee groepen geïnterviewde docenten afzonderlijk beschreven, omdat de vragenlijsten inhoudelijk verschilden. Dit heeft tot nieuwe inzichten geleid, die zijn te vinden in de hoofdstukken met resultaten en conclusies.

3 Resultaten uit de interviews met docenten

In dit hoofdstuk komen de bevindingen uit de interviews aan bod. De eerste paragraaf bestaat uit de bevindingen van de interviews met de docenten die tijdens de coronalockdownperiode wel vrij lezen hebben georganiseerd. Deze zijn geordend aan de hand van de zeven thema's die tijdens de interviews besproken zijn: *visie op vrij lezen, visie op eigen rol tijdens vrij lezen, concrete activiteiten bij vrij lezen, selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen, ervaringen tot nu toe en inventarisatie van behoeften.*

Thema: visie op vrij lezen

Alle geïnterviewde docenten definiëren vrij lezen als een activiteit waarbij leerlingen mogen kiezen wat ze lezen. Ze mogen zelf lezen wat ze willen, zeker de leerlingen in de onderbouw. De bovenbouwdocenten beoordelen de boekkeuze ook op basis van het leesniveau van de leerlingen. Een docent die vooral lesgeeft in de havo-onderbouw vertelt over de betekenis die hij aan vrij lezen geeft:

De leerling is vrij om te lezen wat hij wil en de leerling krijg daar ook echt ruimte voor. Om niet alleen boeken te lezen, maar ook andere typen teksten. Dus als je echt aan het vrij lezen bent, dan mag je in principe ook een stripboek lezen. Je mag ook een tijdschrift van thuis meenemen dat je graag leest. Dat is waar ik aan denk als je het hebt over vrij lezen.

De gezamenlijke definitie van vrij lezen was voor vijf van de tien docenten anders tijdens de coronalockdownperiode. Voor vier overige docenten was de definitie hetzelfde en de laatste docent vertelt dat er op haar school eigenlijk niet goed over is nagedacht, omdat de focus primair op het welbevinden van de leerlingen lag. De vier docenten die tijdens de coronalockdownperiode een andere definitie van vrij lezen hadden, vertellen dat de keuzevrijheid iets meer werd ingeperkt, bijvoorbeeld door de beperktere beschikbaarheid van papieren boeken. Er waren minder boeken beschikbaar, vanwege de sluiting van de bibliotheek en mediatheek tijdens de eerste lockdown. De online Bibliotheek had destijds wel een groot aanbod, maar de geïnterviewde docenten waren hiervan niet volledig op de hoogte.

Een docent die vooral in de onderbouw van de havo en het vwo lesgeeft, vertelt over de visie op hoe 'vrij' het vrij lezen is:

Het vrij lezen is eigenlijk een beetje een gek begrip, want uiteindelijk moet er ook gelezen worden. Vrij lezen kan natuurlijk wel zijn dat dat je een keuze hebt. Dat probeer ik zoveel mogelijk toe te staan. En vrij lezen heeft bij mij ook wel de associatie van in ieder geval fictie lezen. Lekker lezen, even weg kunnen dromen en er niet meteen iets technisch mee moeten.

Afspraken over vrij lezen

Bij zeven van de tien docenten waren er tijdens de coronalockdownperiode op schoolniveau afspraken over vrij lezen. Afspraken als regelmatig in de online les laten lezen, zoveel mogelijk geschikt leesmateriaal verzamelen en het stimuleren van gesprekken over lezen. Bij de overige drie docenten werden geen afspraken gemaakt. De zeven docenten noemen als verschillen met een reguliere onderwijsperiode de hoeveelheid leestijd in een les, vanwege de kortere online lessen, minder keuze van boeken vanwege het beperktere aanbod en minder overleg en afstemming met

collega's. Een docent, die vooral lesgeeft in de onderbouw van het vmbo en de havo vertelt over het praktiseren van de afspraken:

Ik denk dat we als sectie allemaal wel een beetje anders omgingen met de afspraken. We hadden bijvoorbeeld ook afgesproken dat er één vertaling gelezen mocht worden, naast twee boeken van Nederlandse schrijvers. Dat betekende dan ook wel dat je dat zelf op een bepaalde manier moest vastleggen. En controle op moest houden. Ik denk dat de een dat wat strakker deed dan de ander.

Invulling vrij lezen binnen of buiten de online les

De geïnterviewde docenten hebben het lezen tijdens de coronalockdownperiodes op verschillende manieren georganiseerd. Vijf van de tien docenten vinden dat er tijdens die periodes te weinig aan vrij lezen is gedaan. Bij drie van deze docenten werd er in de online les een keer in de twee weken gelezen en moesten de leerlingen buiten de online les verder lezen. Bij de andere twee docenten werd in de online les een keer per week gelezen (variërend van 15 tot 20 minuten per week) en moesten de leerlingen buiten de online les verder lezen. Een bovenbouwdocent die lesgeeft op de havo en het vwo vertelt over het vrij lezen op haar school:

We hebben voor een deel in de online les gelezen en van de leerlingen werd verwacht om ook buiten de les te lezen. Na 13.00 uur waren er geen online lessen meer. De bedoeling was dat de leerlingen van 13.00 uur tot 15.00 uur huiswerk maakten en lazen.

Van de overige vijf docenten is bij één docent het vrij lezen ook in de coronalockdownperiode doorgegaan zoals in de reguliere onderwijsperiode: drie keer per week 20 minuten in de online les. De vier overige docenten hebben tijdens de online les geen vrij lezen georganiseerd, maar er werd wel buiten de online lessen gelezen. De leerlingen mochten zelf het boek kiezen dat ze buiten de online les lazen. Tijdens de online les werd bij deze vier docenten een activiteit aan het gelezen boek gekoppeld, bijvoorbeeld een presentatie. Tijdgebrek was de belangrijkste reden dat er bij deze docenten niet of weinig tijdens de online les is gelezen. De online les duurde in alle gevallen korter dan een regulier lesuur op school. Een vmbo-docent vertelt over de achtergronden van deze beslissing:

Het was gewoon echt heel weinig. Ik denk dat het vrij lezen af en toe aan bod kwam als dat lukte. In de korte contactmomenten die we hadden, heb ik me verder gericht op andere zaken. En eigenlijk gold dat ook voor de rest van de sectie.

Acht van de tien docenten ervoeren verschillen tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en vrij lezen tijdens de reguliere onderwijsperiode. Docenten noemen verschillen als minder controle over de activiteiten van de leerlingen, technische problemen tijdens de online lessen en minder papieren boeken ter beschikking. Een docent, die in de havo- en vwo-onderbouw werkt, vertelt dat het gebrek aan controle een grote rol speelde in de coronalockdownperiode:

Tijdens de lockdown hadden we niet zoveel controle op wat leerlingen thuis deden. Op school kan je veel duidelijker zien of iemand leest. Als je de eerste 10, 15 minuten van de les gaat lezen, dan zie je welke leerlingen lezen. Je ziet wat ze lezen. Je kunt makkelijker vragen stellen over wat ze lezen. En ik denk dat er een groot verschil is tussen wat leerlingen thuis hebben gedaan en wat ze normaal gesproken op school doen.

Negen van de tien docenten zien ook overeenkomsten tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en vrij lezen tijdens de reguliere onderwijsperiode. De meest genoemde overeenkomsten zijn de keuzevrijheid, de opdrachten die aan de lessen zijn verbonden en de verschillen in motivatie tussen de leerlingen. Een onderbouwdocent die voornamelijk in de havo lesgeeft, vertelt dat de opdrachten zoveel mogelijk hetzelfde waren:

De leerlingen moesten na het lezen van een boek wel een opdracht maken. Normaal gesproken zetten de leerlingen de uitwerking van de opdracht in het online fictiedossier. Nu werd de opdracht ook opgestuurd. Maar het was dus nog wel steeds de bedoeling dat de leerlingen na het lezen een brief aan een personage schreven of een filmposter maakten over het boek. Ja, die opdrachten gingen gewoon door.

Een vmbo-docent vertelt over de overeenkomsten in gedrag van de leerlingen:

Uiteindelijk zijn er zowel fysiek als online leerlingen die het moeilijk vinden om lang een boek door te lezen. Daar verandert niet zo heel veel aan. Die leerlingen vinden het moeilijk om te lezen tijdens een lockdown, maar in een les op school zitten ze ook na een minuut lezen naar het plafond te kijken en te tellen. Dat verandert natuurlijk niet. Datzelfde geldt voor de sterke lezers. Die hebben na een half uur hun eerste boek uit, bij wijze van spreken, en die vragen dan van: 'Hé juf, kan je met mee denken, want ik wil een nieuw boek.' Dus dat verandert eigenlijk niet.

Succesfactoren vrij lezen

De geïnterviewde docenten noemen verschillende succesfactoren bij het organiseren van vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode. Leerlingen hadden thuis meer mogelijkheden om boeken ontspannen uit te lezen. Door het online lezen kwamen er meer beschikbare e-books die de afname van de beschikbaarheid van papieren boeken kon opvangen. Daarnaast maakten de leerlingen gebruik van online community's op internet om op een creatieve manier leestips aan elkaar te geven, zoals *Booktok*. De bovenbouwdocent die tijdens de coronalockdownperiode geen verandering heeft aangebracht in de tijd voor het lezen (drie keer 20 minuten per week) vertelt over de ervaringen van de leerlingen:

Wij dachten: wij houden dit gewoon vol. We blijven heel duidelijk, eenduidig, los van de werkvorm. En wat wij later ook wel terug hebben gekregen, is dat heel veel leerlingen het ook heel fijn vonden dat het vrij lezen ook online is doorgegaan. Want de leerlingen van havo-4 en havo-5 zeiden ook: 'Als we tijdens deze momenten niet lezen, dan doen we het helemaal niet.' Dus zij zagen daar wel het voordeel van.

Belemmerende factoren vrij lezen

De geïnterviewde docenten noemen ook verschillende belemmerende factoren bij het organiseren van vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode. Zes docenten noemen het monitoren of de controle de belangrijkste belemmerende factor. Docenten wisten niet zeker of leerlingen ook daadwerkelijk aan het lezen waren, omdat de camera van de webcam niet op alle scholen verplicht aan moest tijdens de online lessen. De andere docenten noemen het gebrek aan beschikbaarheid van papieren boeken als grootste belemmerende factor, omdat de bibliotheek en de mediatheek tijdens de eerste coronalockdownperiode gesloten waren. Een vmbo-docent vertelt wat het gebrek aan beschikbare papieren boeken in de praktijk betekende:

De aanwezigheid van boeken was het grootste probleem (..) De leerlingen hadden thuis niet veel boeken. Heel soms nog wat jeugdboeken. Meestal voor kleine kinderen. Maar verder eigenlijk niks. De bibliotheken waren een tijdje gesloten of er was angst om er naartoe te gaan. Wij hebben hier op school boeken, maar wij hadden de kinderen natuurlijk maar heel mondjesmaat op school.

Thema: visie op eigen rol tijdens vrij lezen

Negen van de tien geïnterviewde docenten hechtten tijdens de coronalockdownperiode belang aan hun kennis over jeugdliteratuur. De andere docent heeft daar tijdens de coronalockdownperiode niet zo over nagedacht. De docenten die er tijdens de coronalockdownperiode belang aan hechtten probeerden het actuele aanbod van jeugdliteratuur bij te houden, zodat ze hun leerlingen ook tijdens die periode konden begeleiden bij de keuze van het boek. Zeven docenten zien geen verschil tussen de coronalockdownperiode en een reguliere periode als het gaat om het belang hechten aan jeugdliteratuur. Drie docenten zien wel verschillen. Zij stellen dat het in de coronalockdownperiode nog belangrijker voor een docent was om te kunnen zeggen welk boek bij een leerling past. Er waren namelijk geen andere leesbevorderaars, zoals een schrijver in de klas, die de leerling konden stimuleren om voor een bepaald boek te kiezen. Daarnaast was volgens die drie docenten ook het beperktere aanbod van papieren boeken een factor, waardoor het nog belangrijker was om de kennis van de literatuur op peil te houden.

De docenten zien bij het hechten van belang aan jeugdliteratuur ook overeenkomsten tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode, zoals de relevantie van kennis van jeugdliteratuur, het bijhouden van het aanbod en het aansluiten bij de belevingswereld van de leerling. Een docent die werkt in het vmbo vertelt:

We vinden het altijd belangrijk dat leerlingen boeken lezen. Tegelijkertijd weten we ook dat het voor sommige leerlingen echt heel erg ingewikkeld is om een boek te kiezen dat bij hen past. Daarnaast willen we dat leerlingen variëren. Verschillende soorten verhalen moeten aanbod komen. Zolang er maar een verhaallijn in zit, waaronder ook het korte verhaal. En dat korte verhaal, daar moet je kennis van hebben. Je moet weten hoe je als docent kunt aansluiten, wat leuk is om te lezen. Wat het aanbod is. Dat verandert niet met afstandsonderwijs.

Didactische benaderingen

De docenten hanteerden tijdens de coronalockdownperiode verschillende didactische benaderingen. Bijvoorbeeld de leerling zelf meer het initiatief laten nemen bij het voorstellen van boektitels, leerlingen in de online omgeving met elkaar in gesprek laten gaan over hun ervaringen met het boek en voorafgaand aan het lezen een opdracht meegeven, zoals kijken of een bepaald thema in een boek voorkomt. Bij zes docenten verschilde de didactische benadering bij het vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode ten opzichte van een reguliere onderwijsperiode. De docenten noemen verschillen als controle (leerlingen zonder webcam waren minder zichtbaar), multimediaal werken (audiovisuele opdrachten, zoals een podcast) en meer mondelinge werkvormen. Overeenkomsten worden door de docenten ook gezien, zoals het uitwerken van opdrachten in groepen, het bespreken van wat de leerlingen hadden gelezen en helderheid in de communicatie en de verwachtingen naar de leerling.

Thema: concrete activiteiten bij vrij lezen

Drie van de zes docenten die tijdens de online les vrij lezen hebben georganiseerd, hebben tijdens het vrij lezen zelf met de klas meegelezen om het goede voorbeeld te geven. Drie andere docenten hebben niet gelezen tijdens het vrij lezen. Een docent die in de onderbouw van de havo werkt, vertelt over hoe zij wel meelas met de klas:

Toen de leerlingen aan het lezen waren met de camera aan, zat ik ook met een boek. En dat deed ik eigenlijk in de reguliere lessen ook. Want zien lezen doet lezen. Ik vind dat leerlingen moeten lezen, omdat ik dat belangrijk vind. En dan kun je tijdens het lezen niet zelf een andere les gaan voorbereiden of cijfers invoeren. Ik vind dat je dan ook zelf moet lezen. Want ja, dat geeft gewoon aan dat je dat inderdaad belangrijk vindt. En dat probeerde ik dan ook online met de webcam aan.

De zes docenten die tijdens de online les vrij lezen hebben georganiseerd, hadden allen een activiteit gekoppeld aan het vrij lezen in de online les, bijvoorbeeld een foto maken die te maken had met het verhaal, een opdracht om een thema te behandelen of het afnemen van een formatieve toets. Vijf van deze docenten zagen wel verschillen in het koppelen van een activiteit aan het vrij lezen. Een verschil was volgens twee docenten dat het online moeilijker was om groepsactiviteiten te organiseren. Een vmbo-docent vertelt:

Ik denk dat een heel groot verschil is dat kinderen elkaar veel minder zagen of helemaal niet meer. En daardoor ging het samenwerken ook veel lastiger. En toen dat wel weer mondjesmaat kon, merkten we ook dat daar heel vaak frictie ontstond (...) We hebben toen echt gedacht van: jullie hebben sociaal gezien op het gebied van samenwerken gewoon een jasje uitgedaan. Dat lukt niet meer zo goed.

Thema: selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen

Negen van de tien docenten begeleidden leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van het boek. Bijvoorbeeld tijdens de les vertellen over de keuzemogelijkheden, een eigen boekenlijst maken met aansprekende titels voor de leerlingen of het voeren van individuele gesprekken via de communicatiekanalen van de school. Alle geïnterviewde docenten ervoeren verschillen in de begeleiding van leerlingen bij de keuze van het boek in de coronalockdownperiode ten opzichte van een reguliere onderwijsperiode. Er werd bijvoorbeeld meer van de creativiteit van de docent gevraagd, omdat er geen gebruik gemaakt kon worden van leesconsulenten en omdat er minder papieren boeken beschikbaar waren. Een van de docenten vertelt dat sommige leerlingen juist baat hadden bij de nieuwe online communicatiemogelijkheden:

Voor sommige leerlingen was het nu makkelijk om iets te vragen, omdat die leerlingen het moeilijk vinden om zich in de klas te uiten. Het kon nu via de chat. Voor hun gevoel gingen ze nu niet af, doordat ze het niet in de klas hoefden te vragen.

Alle docenten zagen ook overeenkomsten tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode in de begeleiding van leerlingen bij de keuze van het boek, bijvoorbeeld aan het begin van een periode leerlingen motiveren om een keuze te maken voor een boek, beschikbaar zijn voor leerlingen met vragen over de keuze van een boek en de inzet van digitale middelen. Een docent uit de havo- en vwo-onderbouw vertelt:

Ik denk dat het ook de tijdgeest is dat e-readers veel toegankelijker zijn geworden. De coronatijd ging op onze school min of meer gelijk met de uitrol van de digitale middelen. In ieder geval in de onderbouw. We werken met een lesmethode met een digitale bibliotheek waarin heel veel e-books te vinden zijn. We leren daardoor ook sneller digitaal te lezen. Niet altijd beter, dat weten we ook. Maar er is gewoon meer aanbod van e-books.

Toegankelijkheid mediatheek

Alle docenten vertellen dat de schoolmediatheek dicht was tijdens de eerste lockdown. Tijdens de twee volgende lockdowns, waarin hybride onderwijs mogelijk was, mochten de leerlingen wel boeken reserveren en lenen. De schoolbibliotheek was dus beperkt beschikbaar tijdens de coronalockdownperioden. De reguliere bibliotheek was ook gesloten tijdens de eerste lockdownperiode, maar er was wel de mogelijkheid om e-books te lenen via de online Bibliotheek. Eén docent heeft ook boeken bij de leerlingen thuisgebracht.

Vijf van de tien docenten vonden het aanbod in de schoolmediatheek tijdens de coronalockdownperioden geschikt voor de leerlingen. De docenten noemen redenen als een grote keuzevrijheid, een geactualiseerd aanbod en de toegankelijkheid. Vijf andere docenten vonden het aanbod in de schoolmediatheek tijdens de coronalockdownperiode minder geschikt voor hun leerlingen. Redenen hiervoor zijn een te klein aanbod, minder actuele boeken en te weinig aandacht voor Nederlandstalige boeken. Een havo/vwo bovenbouwdocent vertelt:

Ik vond het aanbod tijdens de lockdownperioden beperkt. Leerlingen moesten echt heel veel moeite doen om aan een boek te komen. Tijdens de eerste lockdownperiode kon er niet geleend worden bij de mediatheek en de reguliere bibliotheek. Er was geen bemensing. Sommige docenten hebben boeken bij de leerlingen thuisgebracht. Bij de latere lockdownperioden ging de mediatheek gedeeltelijk open. Toen was ik wel tevreden met het boekenaanbod van onze school. We hebben tegenwoordig veel boeken en we proberen dat ook wel bij te houden.

Kansen en middelen

Alle docenten stellen dat er verschillen waren tussen de leerlingen in kansen en middelen tijdens de coronalockdownperiode. Bijvoorbeeld een eigen kamer waar rustig gelezen kan worden, een budget om boeken te kopen of ouders die hun kinderen kunnen begeleiden bij het lezen. Een vmbo-docent vertelt:

De verschillen waren gigantisch. Echt, het ene kind had ouders die zeiden: 'We hebben niet echt boeken thuis, maar vraag aan je juf vijf titels en dan bestellen we die even.' En dan worden die morgen ingevlogen, bij wijze van. En het andere kind, van wie we zeiden: 'Kom maar naar school, want we denken dat je niet kunt lezen thuis en dat je niet genoeg eten hebt thuis. Dus kom naar school.' Die verschillen werden natuurlijk allemaal veel zichtbaarder tijdens die lockdowns.

Een andere docent, die voornamelijk lesgeeft in de onderbouw van de havo en het vwo noemt ook de verschillen in begeleiding van ouders:

Tijdens de coronaperiode heb ik toch wel gemerkt dat de ene leerling wel wat meer controle van ouders had dan de ander. En dat is toch wel weer bepalend voor het gedrag, bijvoorbeeld wat de leerlingen tijdens de online les en daarna deden. Er waren ouders die de hele dag niet thuis waren of niet op de kamer kwamen. Daartegenover waren er ouders die meer

betrokken waren en aan hun kinderen bijvoorbeeld vroegen om aan de keukentafel te komen lezen.

Leerlingen met veel lezende ouders of verzorgers hebben een voordeel ten opzichte van leerlingen die dat niet hebben. Een bovenbouw-docent vertelt over het verschil in aandacht die leerlingen thuis krijgen:

Ouders konden ook niet al die kinderen aan het werk houden. Ze moesten soms zelf ook nog werken. (...) Als docenten kregen wij een indruk van hoe het er thuis aan toe ging. Ook omdat we veel contact met ouders zochten. En wij hebben heel vaak ouders gesproken. En ja, die gesprekken gingen echt niet alleen maar over de lesstof. Maar die gingen ook over hoe het met hen ging. Want het was natuurlijk een hele hectische periode.

Een docent die voornamelijk op het vwo lesgeeft, vertelt ook over de verschillen tussen leerlingen in middelen:

Uit ervaring kan ik wel vertellen dat er leerlingen waren die veel minder goed online konden aansluiten, omdat zij geen computers thuis hadden. Of in ieder geval niet voor alle vier de kinderen. Er was bijvoorbeeld bij een gezin maar één computer voor vier kinderen. Of in andere gevallen zelfs geen enkele computer. En dan moest mijn leerling gebruik maken van de telefoon van de moeder. Dus ja, dat daar grote verschillen waren is een ding dat zeker is.

Thema: ervaringen tot nu toe

Zes docenten stellen dat de leerlingen een minder gemotiveerde indruk maakten bij het online vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode dan tijdens het vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode. Een docent ziet deze daling in motivatie in lijn met minder motivatie voor alle school gerelateerde activiteiten tijdens de coronalockdownperiode, omdat er tijdens die periode een andere structuur en minder verplichtingen waren. Een andere docent merkte minder motivatie door de gesprekken met de leerlingen die minder serieus waren dan in een reguliere onderwijsperiode. Een andere docent geeft aan dat de studenten gedurende de lockdownperiode steeds minder gemotiveerd werden door een gevoel van uitzichtloosheid.

De andere vier docenten hadden de indruk dat de motivatie voor het lezen tijdens de coronalockdownperiode niet anders was dan tijdens een reguliere onderwijsperiode. De enige docent die het vrij lezen tijdens elke online les organiseerde denkt dat de motivatie kwam door de continuïteit en de uitleg van het belang. Een andere docent ziet een verband met de bijbehorende activiteiten zoals het buiten lezen. Die docent gaf leerlingen de opdracht om buiten te gaan lezen en daarbij een foto te laten maken.

Autonomie

Alle docenten denken dat de leerlingen zich tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode vrij voelden om zelf leeskeuzes te maken. Zo vertelt een docent dat de leerlingen tijdens de lockdownperiode de vrijheid heel sterk hebben gevoeld, misschien meer nog dan als ze op school zijn. Een andere docent zegt dat er minder beperkingen waren in wat de leerlingen mochten lezen. Zo mochten leerlingen bij verschillende docenten in de onderbouw vrijwel alles lezen, ook vertaalde boeken en non-fictie, maar geen jeugdboeken. Een bovenbouwdocent vertelt over het spanningsveld tussen het toestaan van keuzes en het bewaken van het niveau:

Soms heb je als docent het gevoel dat het door je vingers glipt. Tenzij je het heel georganiseerd en strak doet, maar dat vind ik dan weer niet passen bij vrije keuze van de literatuur. Dat je allemaal lijstjes maakt en dat ze daarbinnen moeten kiezen. Dus soms werd je dan geconfronteerd met keuzes van leerlingen die niet zo geslaagd waren.

Competentie

Vier van de tien docenten denken dat de leerlingen tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode vertrouwen hadden in hun leesvaardigheid en concentratie. Een docent vertelt dat leerlingen zichzelf goed genoeg kennen en weten wat ze kunnen. Een andere docent hoorde van leerlingen dat ze juist door het lezen tijdens de coronalockdownperiode tot rust konden komen. Twee andere docenten zeggen niet goed genoeg te weten of de leerlingen tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode vertrouwen hadden in hun leesvaardigheid en concentratie. Vier andere docenten denken wel dat de leerlingen hier tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode minder vertrouwen in hadden. De docenten zagen leerlingen die moeilijk hun aandacht bij het boek konden houden. De docenten vertellen over leerlingen met een korte spanningsboog en dan vooral bij lezers die niet regelmatig lezen of hebben gelezen. Een docent vertelt dat de concentratie van leerlingen een reactie kan zijn op het gedrag van de docent:

Ik denk dat de leerlingen het moeilijk vonden om te luisteren, te vertrouwen op hun concentratie. Maar dat ligt ook, denk ik, een beetje aan de manier waarop ik het deed. Want volgens mij werd er in de lessen waar gewoon 50 minuten lang de schermen aan stonden met het boek voor je neus, best wel goed gelezen, denk ik. Maar toen mijn concentratie slapper was, was die van hen dat ook.

Relationele verbondenheid

Zes van de tien docenten weten niet zeker of denken dat leerlingen zich in wisselende mate gewaardeerd en gesteund voelden tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode. De docenten vertellen dat ze heel erg geprobeerd hebben om wel goede feedback te geven op wat ze (de leerlingen) dan teruggaven aan leeservaringen, maar dat ze eigenlijk ook niet expliciet aan hen hebben gevraagd of ze zich gesteund voelden. Ze hebben daar ook te weinig aanwijzingen voor gehad. Twee docenten denken dat de leerlingen zich wel gewaardeerd en gesteund voelden tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode. Dat komt bijvoorbeeld door de goede relatie tussen deze docenten en de leerling, waarbij de leerling de vrijheid heeft om op een laagdrempelige manier contact te zoeken.

Doelstellingen met vrij lezen

Acht docenten hadden met vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode als doel om de leesvaardigheid te verbeteren, maar dat was volgens deze docenten niet het hoofddoel. Een docent noemt het maken van leeskilometers een belangrijk doel, om de woordenschat te vergroten. De docent stelt dat vergroting van de woordenschat zeker een doel is bij leerlingen die thuis niet per se Nederlands spraken.

Negen docenten hadden met vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode als doel om de leesmotivatie te verhogen. Docenten probeerden bijvoorbeeld ook bij de gesprekken met leerlingen of online presentaties de voordelen van lezen te benadrukken. Een docent hoopte dat leerlingen, omdat ze in de coronalockdownperiode meer tijd hadden, ook gemotiveerder zouden worden om te lezen. Een andere docent hoopte door leerlingen vaker te laten lezen, ervoor te zorgen dat het lezen door leerlingen als leuker zou worden ervaren.

Bij de vragen over doelstellingen met vrij lezen noemen vijf docenten opbrengsten van vrij lezen. De vijf docenten noemen het gebruik van digitale online middelen, waarmee opdrachten of activiteiten rondom vrij lezen ondersteund kunnen worden. Een andere docent noemt de samenwerking en het contact tussen de leerlingen die elkaar online beter weten te vinden en te stimuleren. Het inventariseren en verzamelen van online leesmateriaal noemt een andere docent ook als opbrengst. Een havo-onderbouwdocent vertelt over een algemene opbrengst:

Als leerlingen beginnen te praten over een boek, dan vind ik dat ook een opbrengst. Dat is niet alleen een stukje leesmotivatie, maar ook jezelf kunnen uitdrukken. Of je kunt argumenteren waarom je iets mooi of leuk vond. Dus dat was ook wel een opbrengst. En daarmee konden leerlingen elkaar soms ook wel stimuleren. Ik hoor diegene dat nu zeggen: 'Dat boek wil ik ook hebben.' Dus dat gebeurde wel.

Thema: inventarisatie van behoeften

Acht docenten maakten tijdens de coronalockdownperiode geen gebruik van tips uit de literatuur bij het vormgeven van vrij lezen. Eén docent maakte gebruik van tips uit de literatuur om de technische vaardigheden voor de online lessen te ontwikkelen. Een andere docent maakte gebruik van tips uit de literatuur voor kennis over leesmotivatie.

De docenten hebben verschillende voorkeuren voor didactische materialen en vormen van professionalisering. Eén docent stelt dat hij alle relevante literatuur goed bijhoudt, en dus ook die over leesbevordering. Een andere docent ervaart dat ze vooral lesgeeft op basis van haar eigen ervaringen en ontwikkelpunten. Ze omschrijft zichzelf meer als een autodidact. Een onderbouwdocent zou wel meer willen weten over leesdidactiek, misschien wel themagericht, gekoppeld aan schrijven. Met collega's werkt hij samen aan de ontwikkeling van materiaal. Didactische materialen en vormen van professionalisering zouden daarbij kunnen helpen.

De docenten hebben allen verschillende ideeën over hun behoeftes aan didactische materialen en vormen van professionalisering mocht er een nieuwe periode van afstandsonderwijs komen. Bijvoorbeeld om te leren hoe leerlingen daadwerkelijk gaan lezen, boeken op een aantrekkelijke manier onder de aandacht te brengen en het inzetten van fictie om de leesvaardigheid te ontwikkelen. Bij een eventuele pandemie of volgende periode van afstandsonderwijs vertrouwen de docenten erop dat hun kennis en ervaringen voldoende zijn om het vrij lezen op afstand te kunnen organiseren.

4 Interviews over niet vrij lezen

Deze tweede paragraaf van de resultaten bestaat uit bevindingen van de interviews met de docenten die tijdens de coronalockdownperiode geen vrij lezen hebben georganiseerd. De bevindingen zijn geordend aan de hand van thema's die tijdens de telefonische interviews besproken zijn: *organisatie en afspraken, visie op eigen rol vrij lezen, selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen en inventarisatie van behoeften.*

Thema: organisatie van vrij lezen en afspraken

Vier van de negen docenten noemen minder lestijd als belangrijkste reden om niet vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode te hebben georganiseerd. Drie andere docenten noemen de afnemende zichtbaarheid van leerlingen als reden die daardoor minder gemonitord konden worden. De overige twee docenten noemen een combinatie van die redenen met ook een focus op andere vaardigheden. Volgens die docenten was het programma in de coronalockdownperiode vol met onderdelen als taalverzorging, technische leesvaardigheid en schrijfvaardigheid. Een docent die lesgeeft in de bovenbouw van de havo en het vwo vertelt:

De momenten dat ik de leerlingen sprak werden gereduceerd tot 1 á 2 keer per week. We werkten vooral als organisator. We probeerden de lijnen uit te zetten. Als school stapten we meteen over op een online leeromgeving. Daar zette ik al het lesmateriaal neer. In die omgeving vertelde ik de leerlingen wat ze als voorbereiding moesten doen. Het leek zonde van de tijd om iedereen te laten lezen en dat ik in de tussentijd naar ze zou kijken.

Alle negen telefonisch geïnterviewde docenten verwachtten wel van de leerlingen dat ze buiten de online les zouden lezen. De docenten hebben de leerlingen weliswaar de opdracht gegeven om te lezen, maar in de praktijk kreeg het een vrijblijvend karakter. Het was voor de docenten zoeken naar een manier om op afstand les te geven, waarbij het lezen van jeugdliteratuur of literatuur wat minder aandacht kreeg. Een docent die in de onderbouw van de havo en het vwo les gaf, vertelt dat er weinig van de plannen terecht is gekomen:

Tijdens de tweede coronalockdownperiode mocht de helft van de klas naar school en de andere helft volgde de les online vanuit huis. Heel af en toe vroeg ik de leerlingen om een leesboek erbij te pakken. Het was echter zo rommelig dat er eigenlijk geen sprake was van vrij lezen.

De antwoorden op de vraag of de geïnterviewde docenten binnen de sectie afspraken over vrij lezen hadden gemaakt zijn wisselend. Vijf van de negen docenten hebben hier geen afspraken over gemaakt met collega's. Twee van die vijf docenten vertellen dat er wel voor werd gezorgd dat de leerlingen aan boeken konden komen. De andere drie docenten vertellen dat er in de sectie tijdens de coronalockdownperiode over het algemeen minder afstemming en samenwerking was, waardoor er ook niet over vrij lezen is gesproken.

Bij de overige vier docenten die wel afspraken hadden gemaakt, was de afspraak dat de collega's zich aan het toetsprogramma zouden houden. Het vrij lezen viel daarbij weg. Bij een andere docent was

de afspraak dat elke docent probeerde te doen waar invloed op uit te oefenen viel. Leerlingen werden wel gestimuleerd om voor zichzelf te lezen, maar de docent vertelt dat het moeilijk te controleren was. Bij de overige docent moesten de leerlingen één boek lezen waar ze dan later met elkaar over moesten praten.

Alle geïnterviewde docenten vertellen dat er tijdens de coronalockdownperiode geen afspraken met de schoolleiding zijn gemaakt over de invulling van het lesprogramma voor het vak Nederlands. Van de geïnterviewde docenten hebben zes van de negen afspraken met de schoolleiding gemaakt over de lengte van de online lessen. Bij drie docenten duurde de online les een half uur en bij drie andere docenten 25 minuten. Van de overige drie docenten weet één docent het niet meer, bij een andere docent werd de lesduur per sectie bepaald en bij de laatste docent mocht het individueel worden bepaald. Een docent die lesgeeft in de onderbouw en bovenbouw van de havo en het vwo vertelt:

De lessen waren een stuk korter dan de gewone lessen, ongeveer een half uur. De les begon met een korte instructie, waarna de leerlingen zelf aan het werk gingen. Er was een format. In de praktijk was iedereen zoekende, want voor iedereen was het nieuw. Er waren collega's die de les invulden als een college, anderen deden *flipping the classroom*: ze gebruikten de les meer als een vragenuur. Er waren wel wat richtlijnen en tips. Eigenlijk deed iedereen maar wat. Vrij lezen kwam er helemaal niet in voor. De nadruk lag op het contact met de leerlingen om ze niet uit het oog te verliezen.

Thema: visie op eigen rol vrij lezen

Tijdens de coronalockdownperiode hechtten zeven van de negen docenten belang aan het hebben van kennis over jeugdliteratuur. Dat hoort volgens die docenten bij het vak. Een docent ziet zichzelf in de rol van gids die de leerlingen moet leiden. Een andere docent ziet die kennis vooral van belang voor de begeleiding van leerlingen bij het kiezen van een boek. De docenten die er tijdens de coronalockdownperiode belang aan hechtten zien vooral overeenkomsten met een reguliere onderwijsperiode, zoals dat het altijd belangrijk is om de kennis op peil te houden en ook voor het contact met de leerlingen. Een andere docent denkt dat het belang hechten aan kennis afhankelijk is van de houding van de docent: "Docenten die het eerder plichtmatig deden, lieten het makkelijker liggen. En docenten die het belangrijk vonden, hebben misschien een tandje meer gedaan om het te behouden tijdens de lockdown."

Thema: selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen

Van de negen telefonisch geïnterviewde docenten hebben vijf docenten leerlingen tijdens de coronalockdownperiode niet begeleid bij de keuze van een leesboek. Vier docenten noemen de focus op andere vaardigheden van het vak Nederlands als belangrijkste reden. Eén docent noemt het gebrek aan initiatief van leerlingen als reden. Een vmbo-docent vertelt:

De focus lag op het welzijn van de leerlingen. Als er vraag naar begeleiding zou zijn, dan zouden ze begeleid worden bij de keuze voor een leesboek. Maar er was helemaal geen vraag naar. Tijdens de tweede lockdownperiode hadden we op school leesmateriaal en de leerlingen moesten dat meenemen. Tijdens de eerste lockdown zaten ze thuis en was het lastiger. De leerlingen gaan niet snel vanuit zichzelf naar de bibliotheek. Maar we probeerden het wel te stimuleren.

De vier docenten die hun leerlingen tijdens de coronalockdownperiode wel hebben begeleid zien verschillen met een reguliere onderwijsperiode. Een docent noemt als belangrijkste verschil dat er in

een reguliere onderwijsperiode meer contacttijd is. Drie andere docenten noemen het feit dat er in een reguliere onderwijsperiode wel vrij lezen werd georganiseerd als belangrijkste verschil. Toen zag de docent wat de leerling aan het lezen was en kon de docent daarop inspelen. De enige overeenkomst die de docenten hebben genoemd is dat er tegenwoordig ook in een reguliere onderwijsperiode digitale mogelijkheden zijn om buiten de lessen te communiceren over de keuze van een leesboek.

Vier van de negen geïnterviewde docenten vertellen dat de leerlingen na de eerste coronalockdownperiode gebruik mochten maken van de mediatheek. Drie van die vier docenten zijn tevreden over het aanbod van de mediatheek. Het belangrijkste kenmerk is volgens die docenten een groot en actueel aanbod. De andere docent vindt het aanbod in haar mediatheek gedateerd, waarbij er met name boeken uit de twintigste eeuw beschikbaar waren. Twee andere docenten werken op een school zonder mediatheek, terwijl drie andere docenten niet meer weten of de mediatheek open was tijdens de verschillende coronalockdownperiodes.

Kansen en middelen

Acht van de negen docenten denken dat er verschillen waren tussen de leerlingen in kansen en middelen tijdens de coronalockdownperiode. De meeste voorbeelden die genoemd worden, hebben te maken met de toegang tot boeken, een goede laptop en de rust om thuis in stilte te lezen. Een docent die in verschillende jaarlagen werkt op het vmbo-tl, de havo en het vwo vertelt:

Ik denk wel dat er leerlingen waren die normaliter meer afhankelijk zijn geweest van contact met de docent als het gaat om het adviseren van boeken. Daarnaast zijn er ook leerlingen die afhankelijker waren van de mediatheek dan leerlingen die thuis een boekenkast hadden of ouders die literair meer onderlegd zijn.

Thema: inventarisatie van behoeften

Mocht er in de toekomst toch een nieuwe periode van afstandsonderwijs komen, zoals tijdens corona, dan hebben zes van de negen docenten behoefte aan specifiek lesmateriaal of vormen van professionalisering zoals opleidingen en/of cursussen. Drie docenten zouden wel ondersteuning nodig hebben bij het sturen van leesgedrag op afstand, terwijl drie andere docenten vooral behoefte hebben aan de ontwikkeling van digitale vaardigheden. De overige drie docenten denken dat ze voldoende hebben aan de ervaringen uit de coronalockdownperiode. Een docent die in de onderbouw en bovenbouw van de havo- en het vwo lesgeeft vertelt:

Wat ik graag zou willen kunnen, is dat je als docent toch op een of andere manier kan sturen in leesgedrag op afstand. Idealiter zorg je dat er tijdens een reguliere onderwijsperiode zo'n sterk ritueel in lezen zit, dat je dat vast kan houden als het online is. Als docent zou ik het liefst willen weten hoe het opzetten van een leescultuur in een fysieke omgeving werkt en hoe je dat online zou kunnen vasthouden.

5 Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de organisatie van vrij lezen op afstand tijdens de coronalockdownperiode in het voortgezet onderwijs. Hiervoor zijn (telefonische) semigestructureerde diepte-interviews uitgevoerd met docenten van verschillende scholen. De onderzoeksvraag voor dit onderzoek luidt: 'Op welke wijze hebben docenten Nederlands tijdens corona vrij lezen als vorm van afstandsonderwijs georganiseerd en ervaren?'

Kenmerken van vrij lezen tijdens de coronalockdownperioden

De online les duurde in alle gevallen korter dan een regulier lesuur op school, met een maximum van een half uur per online les. De frequentie en het aantal minuten per week van vrij lezen verschilde tussen de geïnterviewde docenten. De helft van de geïnterviewde docenten die wel vrij lezen heeft georganiseerd vindt dat er tijdens de coronalockdownperiode te weinig aan vrij lezen is gedaan. De docenten zeggen ook dat ze te weinig tijd hadden om vrij lezen te organiseren.

Bij de docenten die vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode hadden ingezet werd er door sommige docenten tijdens de online les vrij lezen georganiseerd en door andere docenten daarbuiten. Door de kortere online lessen, was er meer tijd voor zelfstandig werken buiten de les. Het is voor de docenten onduidelijk geweest of de leerlingen in deze tijd ook echt hebben lezen. Het lezen werd door de docenten die vrij lezen hebben georganiseerd gezien als een vorm van zelfstandig werk. Ook de docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd, verwachtten wel van de leerlingen dat ze buiten de online les zouden lezen. De docenten hebben de leerlingen weliswaar de opdracht gegeven om te lezen, maar in de praktijk kreeg het een vrijblijvend karakter. De leesbevindingen kwamen volgens die docenten te weinig terug in de online lessen, waardoor er weinig verbinding was tussen het gelezen materiaal en de lesstof.

De meeste van de docenten, zowel die vrij lezen wel als niet hebben georganiseerd, hechtten waarde aan kennis van de docent over jeugdliteratuur. De docenten die wel vrij lezen hebben georganiseerd zien bij het hechten van belang aan dit soort kennis ook overeenkomsten met een reguliere onderwijsperiode, zoals de relevantie van kennis, het bijhouden van het aanbod en het aansluiten bij de belevingswereld van de leerling. Docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd zien ongeveer dezelfde overeenkomsten. Ook zij vinden het altijd belangrijk dat de docent belang hecht aan kennis over jeugdliteratuur, maar zij gebruiken daar andere woorden voor zoals de kennis op peil houden en het contact met de leerlingen.

Vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode en het vrij lezen in een lockdownperiode

De geïnterviewde docenten noemen verschillen tussen de afspraken over vrij lezen in een coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode. Zo benoemen zij de kortere leestijd in een les, vanwege de kortere online lessen. Daarnaast stelden docenten minder eisen aan boeken vanwege het beperktere aanbod van papieren boeken en minder overleg en afstemming met collega's. Een ander verschil bij het organiseren van vrij lezen in een lockdownperiode vergeleken met een reguliere onderwijsperiode is minder afstemming en samenwerking tussen de docenten in een vaksectie. Zo vertellen sommige docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd dat er door het verminderd contact ook niet over vrij lezen is gesproken. Bij een deel van de geïnterviewde docenten was de afspraak over het algemeen tijdens de eerste lockdownperiode dat docenten zouden doen

wat ze kunnen. Wat dat in de praktijk betekende, werd door de geïnterviewde docenten en hun collega's niet concreet vastgelegd.

Docenten die wel vrij lezen hebben georganiseerd en docenten die dit niet hebben gedaan, verschilden van aanpak bij het begeleiden van leerlingen bij de keuze van het boek. Negen van de tien docenten die wel vrij lezen hebben georganiseerd, begeleidden leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van het boek, terwijl dat aantal bij de docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd ongeveer de helft was (5 van de 9). Mogelijke verklaringen voor dit verschil zijn het vrijblijvende karakter en grotere mate van aandacht voor andere vaardigheden bij de docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd.

Succesfactoren en knelpunten bij het vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode

De docenten die vrij lezen hebben georganiseerd noemen verschillende succesfactoren bij het organiseren van vrij lezen bij afstandsonderwijs. Zo hadden leerlingen thuis meer mogelijkheden om boeken ontspannen uit te lezen. Leerlingen konden thuis niet fysiek gestoord worden door een medeleerling. Daarnaast mochten leerlingen de lestijd zelfstandiger indelen, waardoor ze er dus ook voor konden kiezen om lestijd te gebruiken om te lezen. Docenten noemen de grotere beschikbaarheid van e-books ook als succesfactor bij het vrij lezen op afstand. Tijdens de coronalockdownperiode kwamen door bijvoorbeeld de online Bibliotheek meer e-books beschikbaar die zonder abonnement gelezen konden worden. Daarnaast werden de e-books die alleen met abonnement gelezen konden worden, sneller gevonden vanwege beperkingen van de toegang tot papieren boeken. Docenten noemen ook het gebruik van leerlingen om op een creatieve vorm online leestips aan elkaar te geven. Dit gebeurde via platforms op sociale media zoals Booktok, waarbij leerlingen door middel van video's boekentips gaven en kregen.

In dit onderzoek worden door de geïnterviewde docenten verschillende knelpunten genoemd bij het organiseren van vrij lezen. Volgens de docenten was er niet goed zicht op of de leerlingen tijdens of buiten de online les ook daadwerkelijk aan het lezen waren, terwijl docenten in een fysieke lesomgeving beter kunnen zien of leerlingen aan het lezen zijn. De camera van de webcam hoefde tijdens de online les niet op alle scholen verplicht aan. Volgens de geïnterviewde docenten verschilde het per kind in hoeverre de ouders of verzorgers betrokken waren.

De beschikbaarheid van papieren boeken was volgens de geïnterviewde docenten een belangrijke belemmerende factor. De leerlingen konden uit minder papieren boeken kiezen, omdat de bibliotheek en de mediatheek tijdens de eerste coronalockdownperiode gesloten waren. Hoewel er dus wel vanuit de online Bibliotheek meer en toegankelijker aanbod was – verschillende e-books waren online toegankelijk zonder abonnement – wist een deel van de leerlingen en de docenten niet zomaar de weg te vinden binnen dit online aanbod.

De telefonisch geïnterviewde docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd noemen de focus op andere vaardigheden als knelpunt. Volgens hen moesten er in de coronalockdownperioden keuzes gemaakt worden, waardoor onderdelen zoals taalverzorging, technische leesvaardigheid en schrijfvaardigheid de voorkeur kregen. Deze docenten pleiten voor meer aandacht voor het leesplezier en het delen van leeservaringen. Bijvoorbeeld door meer lestijd voor het schoolvak Nederlands, zodat er minder keuzes gemaakt hoeven worden.

Leesmotivatie tijdens de lockdowns in vergelijking tot reguliere onderwijsperioden

Bijna alle geïnterviewde docenten die vrij lezen hebben georganiseerd deden dit met als doel om de leesmotivatie te verhogen. Toch vinden de meeste docenten dat de leerlingen tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode een minder gemotiveerde indruk maakten. Dit werd waargenomen in de houding tijdens de gesprekken en de online lessen. Docenten noemen verschillende oorzaken, zoals een algeheel gebrek aan motivatie bij alle onderdelen, een gevoel van uitzichtloosheid en een andere structuur. Doordat er minder lestijd was, minder toetsing en minder contact, hadden sommige leerlingen het gevoel dat er minder gedaan hoefde te worden.

De docenten denken dat over het algemeen alleen de basisbehoefte autonomie bij de leerlingen werd vervuld en dat de basisbehoeften competentie en relationele verbondenheid minder aan bod kwamen. De docenten denken wel dat de leerlingen zich tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode vrij voelden om zelf leeskeuzes te maken, terwijl minder dan de helft van de docenten denkt dat de leerlingen tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode vertrouwen hadden in hun eigen leesvaardigheid en concentratie. Het verschil in omstandigheden, een rustige studieplek thuis of een drukke werkplek, kan hier mogelijk invloed op hebben gehad. De meeste docenten weten ook niet zeker of leerlingen zich soms gewaardeerd en gesteund voelden door de docent of ouders als de leerling las.

De rol van kansengelijkheid tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperioden.

Bij de docenten die wel vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode hebben georganiseerd denkt iedereen dat er tijdens het afstandsonderwijs verschillen in kansen en middelen waren. Bij de docenten die geen vrij lezen hebben georganiseerd was dat iedereen, op één docent na. Voorbeelden die door beide groepen docent genoemd worden zijn de toegang tot boeken. Bijvoorbeeld het adviseren van boeken, begeleiding naar de (online) bibliotheek en financiële middelen om boeken te kopen. Zo hadden sommige ouders en verzorgers meer kennis, leeservaring en financiële middelen om hun kinderen te adviseren en te begeleiden bij het kiezen van een (digitaal) boek. Daarnaast werd ook het verschil in aandacht van ouders genoemd. Sommige ouders en verzorgers hadden meer tijd en kennis om hun kind buiten de online les te helpen bij vragen over het boek. Een ander mogelijk verschil in kansen en middelen was een goed werkende laptop en/of tablet en een goed werkende internetverbinding. Ten slotte werden ook de fysieke omstandigheden genoemd, bijvoorbeeld de beschikking over een eigen kamer of rustige ruimte om geconcentreerd en in rust te lezen.

6 Discussie

In dit hoofdstuk worden enkele punten van het onderzoek benoemd die voor verbetering vatbaar zijn. Daarnaast worden er aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan. De beperkingen van dit onderzoek bevatten zaken als het perspectief van de geïnterviewden, de herinneringen van de docenten en de invloed van de beschikbaarheid van docenten op het onderzoek. Onderdeel van de aanbevelingen is het perspectief van ouders en kinderen. Daarnaast wordt bij de aanbevelingen ook beschreven hoe de toegankelijkheid van boeken verder onderzocht kan worden.

Beperkingen van het onderzoek

Herinneringen docenten

Dit onderzoek naar de organisatie van vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode gaat over periodes in 2020 en 2021. Bij de afname van de interviews was dat ongeveer drie tot vier jaar geleden. Uit de antwoorden en de toelichtingen van de docenten bleek dat sommige docenten bij sommige vragen het afstandsonderwijs niet volledig konden reconstrueren. Mogelijk is hierdoor data verloren gegaan. Hiernaast speelt verkleuring ook een rol: hoe langer terug in de tijd docenten gaan, des te groter de kans is dat ze de situatie anders beschrijven dan dat deze was.

Beschikbaarheid geïnterviewde docenten

Bij het samenstellen van de responsgroep is geruime tijd benut om een groep van 19 geïnterviewde docenten samen te stellen. In eerste instantie was de respons weinig positief. De docenten hadden er naar eigen zeggen vanwege de hoge werkdruk geen tijd voor. Diverse herinneringsmails en telefonische oproepen hebben er toch voor gezorgd dat er een groep docenten bereid was om de inzichten over het vrij lezen op afstand te delen. De docenten die ook daarna niet hebben meegewerkt aan het onderzoek hadden wellicht waardevolle inzichten kunnen delen die nu niet in dit onderzoek zijn meegenomen.

Perspectief docenten

Een beperking is ook dat de leesmotivatie van leerlingen en kansengelijkheid, en in ruime zin het vrij lezen, alleen door de bril van de docent beschouwd worden. De leerlingen zelf zijn hierover niet geconsulteerd. Dit brengt het risico met zich mee dat docenten uitspraken doen over motivatie bij leerlingen, waarvan de inhoud door leerlingen heel anders zou kunnen worden ervaren. Daarnaast hebben docenten ook antwoord gegeven op de vraag of leerlingen zich gewaardeerd en gesteund voelden tijdens het lezen. Mogelijk kan een leerlingen zelf hier een ander en beter antwoord op geven.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Perspectief ouders en leerlingen

In dit onderzoek is de organisatie van het vrij lezen op afstand vanuit het perspectief van de docenten gedaan. Bij het vrij lezen op afstand waren echter ook andere actoren betrokken, zoals de ouders en de leerlingen. Het kan mogelijk interessant zijn om het vrij lezen vanuit het perspectief van de ouders en de leerlingen te onderzoeken. Er is reeds onderzoek gedaan naar het perspectief van de ouders tijdens het afstandsonderwijs met betrekking tot kansengelijkheid (Bol, 2020), motivatie en welbevinden (Bakx et al., 2020). Daarnaast kan een terugblik van de leerlingen van toen, de studenten of werknemers van nu, nog aanvullende inzichten geven over vrij lezen met betrekking tot de leesmotivatie, kansengelijkheid en de rollen van de leerling.

Toegankelijkheid boeken bij vrij lezen

Zowel in dit onderzoek als het onderzoek uit 2020 (Esadik) werd een beperkte beschikbaarheid van papieren boeken als een knelpunt door de docenten genoemd. Hoewel er in de coronalockdownperiode meer aanbod van e-books was, via de online Bibliotheek, waren sommige docenten hier niet van op de hoogte. Tegelijkertijd noemen docenten de beschikbaarheid van e-books als succesfactor bij het vrij lezen. Leerlingen hoeven voor een e-book niet naar de bibliotheek. Daarnaast kunnen leerlingen online een keuze maken uit het aanbod van e-books en daarbij begeleid worden door de docent. Vanwege de toename van beschikbare e-books kan het mogelijk interessant zijn om de invloed van het grotere aanbod aan e-books op de leesmotivatie tijdens het vrij lezen te onderzoeken.

7 Aanbevelingen

Hoewel een coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode verschillende omstandigheden kennen, kunnen er naar aanleiding van dit onderzoek over vrij lezen op afstand aanbevelingen gedaan worden voor docenten en professionals uit het werkveld bij een mogelijk nieuwe lockdownperiode in de toekomst:

Begeleiding

- Begeleid leerlingen bij het kiezen van een boek. Daar hebben leerlingen behoefte aan. In de coronalockdownperiode werd duidelijk dat sommige leerlingen thuis minder begeleiding kregen bij het kiezen van een boek en het delen van leeservaringen. Daarnaast vertellen geïnterviewde docenten dat sommige leerlingen zich beter laten begeleiden via de chat, omdat ze in de klas moeilijker vragen durven te stellen. Voor een mogelijk volgende periode van afstandsonderwijs doen docenten er goed aan om het gebruik van digitale middelen gericht in te zetten om leerlingen te helpen een boek te kiezen;
- Doe kennis op van jeugdliteratuur: een docent weet wat de leerlingen lezen. Een goede docent is op de hoogte van het aanbod van e-books, zowel van het aanbod van de online Bibliotheek als van andere apps. De relationele verbondenheid wordt vergoet door de docent die de leesvoorkeuren van de leerling beter kent. In de coronalockdownperiode bleek dat niet alle docenten de weg naar de online Bibliotheek goed wisten te vinden.

Leerlingenperspectief

- Zorg voor een recent, groot, aantrekkelijk en toegankelijk aanbod aan boeken. Leerlingen vinden dat belangrijk. Sinds de coronaperiode is er een groter aanbod van e-books in de bibliotheken beschikbaar. Verdiep je in e-books, maar wees wel bewust van nadelen als vluchtig lezen en afleiding;
- Werk samen met de bibliotheek en de schoolmediatheek om leuke e-books voor het passende niveau van de leerlingen te vinden. Inventariseer bij de schoolmediatheek en de bibliotheek het aanbod van e-books ten opzichte van papieren boeken. Beoordeel in hoeverre het aanbod voor leerlingen toereikend zou zijn als het aanbod van papieren boeken weg zou vallen;
- Sommige leerlingen weten de weg naar de online Bibliotheek minder goed te vinden. Begeleid de leerling bij het maken van een account voor de online Bibliotheek en besteed tijdens de les aandacht aan het vinden van e-books in de online Bibliotheek;
- Laat leerlingen deelnemen aan gesprekken over de gelezen boeken. Als de lestijd digitaal en korter is, kan de online les meer benut worden voor de gesprekken over de boeken. Het lezen zelf zou dan meer buiten de digitale les georganiseerd kunnen worden, op voorwaarde dat de leerlingen begeleid zijn bij de keuze van het boek en de docent digitaal bereikbaar blijft voor vragen en opmerkingen over het boek;
- Koppel een uitdagende vervolgactiviteit aan het lezen, dus geen toets, maar bijvoorbeeld een groepsdiscussie over een thema dat aansluit bij de belevingswereld van de leerlingen. Inventariseer digitale mogelijkheden, zoals discussies in kleinere groepen in verschillende kanalen en een plenaire afsluiting. Hiermee wordt aan de basisbehoefte competentie van de leerlingen tegemoetgekomen.

School- en taalbeleid

- Maak vrij lezen op afstand onderdeel van het taalbeleid, zodat dit scenario hierin verankerd is. Docenten zijn dan bij een volgende pandemie of andere gelegenheid van afstandsonderwijs beter op de hoogte van de mogelijkheden om vrij lezen op afstand te kunnen organiseren. Op deze manier zijn docenten minder snel verrast dan tijdens de lockdownperioden in 2020 en 2021;
- Een mediatheek in de school heeft ook een digitale functie. Een duidelijke online catalogus en een goed, passend aanbod van e-books helpen om aan vrij lezen te beginnen.

8 Literatuur

- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Julsing, M., Peters, V. & Van der Velden, T. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Bakx, A., Samsen-Bronsveld, H., Hornstra, T., Diepstraten, I., Speetjens, P., Van Den Bergh, L., Denissen, J., & Van Der Ven, S. (2020). *Het welbevinden en motivatie van middelbare scholieren tijdens onderwijs op school en afstandsonderwijs: De visie van ouders*. Tilburg; Utrecht; Nijmegen: POINT-onderwijsonderzoekswerkplaats i.s.m. Nederlands Jeugdinstituut. <https://hdl.handle.net/2066/226463>
- Bol, T. (2020). *Inequality in homeschooling during the Corona crisis in the Netherlands. First results from the LISS Panel*. <https://doi.org/10.31235/osf.io/hf32q>
- Boon-Mens, M. (2023). Zet de deur open voor afstandsonderwijs! *Ouders & Onderwijs*. Geraadpleegd op 25 april 2024, van <https://oudersenonderwijs.nl/afstandsonderwijs/>
- Bridges, L. (2010). *RTI: The best intervention is a good book*. New York: Scholastic.
- Broekhof, K., & De Pater N. (2015) *Van leesmotivatie naar taalprestatie*. Amsterdam: Kunst van Lezen.
- DUO Onderwijsonderzoek (2017). *Lezen op het vmbo: een stand van zaken*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Erbeli, F., & Rice, M. (2022). Examining the Effects of Silent Independent Reading on Reading Outcomes: A Narrative Synthesis Review from 2000 to 2020. *Reading & Writing Quarterly*, 38(3), 253–271. <https://doi.org/10.1080/10573569.2021.1944830>
- Esadik, M. (2020) *Een onderzoek naar de organisatie van vrij lezen in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Ganz, K. (2012). *Implementing sustained silent reading to produce gains in reading achievement and reading attitude*. Geraadpleegd van <https://ir.vanderbilt.edu/handle/1803/5071>.
- Gardiner, S. (2005). *Building student literacy through sustained silent reading*. Alexandria, VS: ASCD.
- Houtveen, A.A.M., Steensel R.C.M. van, en Rie, S. de la (2019). *De vele kanten van leesbegrip. Literatuurstudie naar onderwijs in begrijpend lezen in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek en de Inspectie van het Onderwijs*. NWO: Den Haag.
- Inspectie van het Onderwijs. (2021, 8 juli). *Grote verschillen bij afstandsonderwijs*. Geraadpleegd op 9 juni 2024, van <https://ap.lc/fAwfq>
- Lee, V. (2011). Becoming the reading mentors our adolescents deserve: Developing a successful sustained silent reading program. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 55(3), 209–218. <https://doi.org/10.1002/jaal.00026>
- Lin, D. T. A., Choo, L. B., & Pandian, A. (2012). Learners' perceptions of sustained silent reading practices in tertiary classrooms. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 55, 266–274. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.503>.
- Meer afstandsonderwijs in secundaire scholen: "In uitzonderlijke situaties oplossing voor lerarentekort"*. (2023, 14 september). Het Laatste Nieuws. Geraadpleegd op 25 april 2024, van <https://ap.lc/eQSMf>
- Merga, M. (2018). Silent reading and discussion of self-selected books in the contemporary classroom. *English in Australia*, 53(1), 70–82.
- Merke, S., Ganushchak, L., Van Steensel, R. (2022). *Verrijkt vrij lezen: Een meta-analyse van de effecten van toevoegingen aan vrij lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Nationaal Programma Onderwijs (2021). *Eerste voortgangsrapportage*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

- Nationaal Programma Onderwijs (2022). *Derde voortgangsrapportage*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Nationaal Programma Onderwijs (2023). *Vijfde voortgangsrapportage*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Oberon (2016). *Lees- en literatuuronderwijs in havo/vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Op1 (2024, 28 februari). Dreigt er een nieuwe pandemie? *Op1*. Geraadpleegd op 25 april 2024, van <https://ap.lc/jLrnF>
- Reutzel, D. R., Jones, C. D., Fawson, P. C., & Smith, J. A. (2008). Scaffolded silent reading: A complement to guided repeated oral reading that works! *The Reading Teacher*, 62(3), 194-207. <https://doi.org/10.1598/rt.62.3.2>
- Reutzel, D. R., Jones, C. D., & Newman, T. H. (2010). Scaffolded Silent Reading: Improving the conditions of silent reading practice in classrooms. In E. H. Hiebert & D. R. Reutzel (Red.), *Revisiting silent reading: New directions for teachers and researchers* (pp. 129-150). Newark: International Reading Association.
- Reimer, D., Smith, E. L., Andersen, I. G., & Sortkær, B. (2021). What happens when schools shut down? Investigating inequality in students' reading behavior during Covid-19 in Denmark. *Research in Social Stratification and Mobility*, 71. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2020.100568>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Maart 2020: Maatregelen tegen verspreiding coronavirus, intelligente lockdown*. Geraadpleegd op 25 april 2024, van <https://ap.lc/LWGaD>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Steunpunt Passend Onderwijs (2022). *Afstandsonderwijs: inspirerende initiatieven voor onderwijs als schoolgaan even niet lukt*. Steunpunt Passend Onderwijs.
- Stichting Lezen – Leesmonitor (2022, 20 april). *Middelbare scholen organiseren het vaakst vrij lezen*. Geraadpleegd op 25 april 2024, van <https://ap.lc/WhalJ>
- Stichting Lezen – Leesmonitor. (2024, 2 mei). *Leesprestaties zijn teruggelopen in coronatijd*. Geraadpleegd op 9 juni 2024, van <https://ap.lc/EywGI>
- Van Koeven, E. & Schaafsma, F. (2019). *Stilte, wij lezen hier. Vrij lezen op ROC Deltion College Zwolle*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Van Swet, J. & Munneke L. (2018). *Praktijkgericht onderzoeken in het onderwijs*. Amsterdam: Boom.
- VO-raad (2023). *Sectorrapportage van het voortgezet onderwijs 2023*. VO-raad.
- Dondorp, L. (2021, 24 juni). Welbevinden van leerlingen en studenten bij afstandsonderwijs. *Kennisnet*. Geraadpleegd op 25 april 2024, van <https://ap.lc/dtTbK>
- Welk risico lopen we op een volgende pandemie?* (2023). *NPO Kennis*. Geraadpleegd op 25 april 2024, van <https://npokennis.nl/story/58/welk-risico-lopen-we-op-een-volgende-pandemie>

9 Bijlagen

A. Vragenlijst interviews docenten Vrij Lezen

Persoonlijk

- Welk vak geeft u?
- Hoeveel jaar geeft u les?
- Aan welke klassen en onderwijsniveaus geeft u les?

Visie op vrij lezen (*definitie, belang dat de docent eraan hecht + doelen die deze ermee nastreeft, beleid vanuit school, richtlijnen over aantal minuten e.d.*)

- Wat is uw definitie van vrij lezen?
- Wat gebeurde er tijdens de coronalockdownperiode aan vrij lezen bij u op school en/of bij u in de les?
- In hoeverre waren er bij u op school verschillen tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en vrij lezen tijdens de reguliere onderwijsperiode?
- (Zo ja) Welke verschillen waren er?
- In hoeverre waren er bij u op school overeenkomsten tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en vrij lezen tijdens de reguliere onderwijsperiode?
- (Zo ja) Welke overeenkomsten waren er?
- Was de gezamenlijke definitie van vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode anders of hetzelfde als de definitie van vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode?
- Waren er tijdens de coronalockdownperiode op schoolniveau afspraken over vrij lezen?
- (Zo ja) Welke afspraken waren er tijdens de coronalockdownperiode over vrij lezen?
- In hoeverre waren er bij u op school verschillen in afspraken over vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode en vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode?
- In hoeverre waren er bij u op school overeenkomsten in afspraken over vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode en vrij lezen in een reguliere onderwijsperiode?
- Hoe vaak was er per week tijdens de coronalockdownperiode vrij lezen bij u in de online les?
- Hoeveel minuten kregen de leerlingen in de coronalockdownperiode tijdens een online les vrij te lezen?
- Wat waren volgens u de succesfactoren bij het organiseren van vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode?
- Wat waren volgens u de belemmerende factoren bij het organiseren van vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode?

Visie op eigen rol tijdens vrij lezen (*zelf ook lezen? ideeën aandragen? zelf belezen zijn op het gebied van jeugdliteratuur?*)

- Hechtte u als docent tijdens de coronalockdownperiode belang aan kennis van de docent over jeugdliteratuur?
- (Zo ja) welk belang hechtte u aan kennis over jeugdliteratuur tijdens de coronalockdownperiode?
- In hoeverre waren er bij het belang hechten aan kennis over jeugdliteratuur verschillen tussen de coronalockdownperiode en de reguliere onderwijsperiode?
- In hoeverre waren er bij het belang hechten aan kennis over jeugdliteratuur overeenkomsten tussen de coronalockdownperiode en de reguliere onderwijsperiode?

- Wat was tijdens de coronalockdownperiode uw didactische benadering bij het vrij lezen? (tips, adviezen en instructies)
- In hoeverre verschilde uw didactische benadering bij het vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode en reguliere onderwijsperioden?
- In hoeverre waren er overeenkomsten in uw didactische benadering bij het vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode en reguliere onderwijsperioden?

Concrete activiteiten bij vrij lezen (*alleen vrij lezen of bv. ook gesprekken na afloop, thuis verder lezen, toetsing*)

- Wat deed u tijdens de coronalockdownperiode op het moment dat leerlingen tijdens de online les vrij lezen?
- Wat waren voor u overeenkomsten in activiteiten tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode en de reguliere onderwijsperiode?
- Wat waren voor u verschillen in activiteiten tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode en de reguliere onderwijsperiode?
- Was er aan het vrij lezen tijdens de lockdownperioden in de online les een activiteit gekoppeld?
- (Zo ja) Welke activiteit was er tijdens de coronalockdownperiode aan het vrij lezen gekoppeld?
- In hoeverre waren er verschillen bij het aanbieden van een activiteit met vrij lezen tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- In hoeverre waren er overeenkomsten bij het aanbieden van een activiteit met vrij lezen tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?

Selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen (*alleen boeken of ook andere teksten, boeken van een bepaald niveau, etc.*)

- Begeleidde u leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van het boek voor het online vrij lezen?
- (Zo ja) Op welke manier begeleidde u de leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van het boek voor het vrij lezen?
- In hoeverre waren er verschillen in begeleiding van leerlingen bij de keuze van het boek tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- In hoeverre waren er overeenkomsten in begeleiding van leerlingen bij de keuze van het boek tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- Mochten leerlingen tijdens de coronalockdownperiode voor het online vrij lezen gebruik maken van de schoolbibliotheek/mediatheek en de online Bibliotheek?
- (Zo ja) Uit hoeveel boeken en/of e-books per jaarlaag mochten de leerlingen kiezen?
- In hoeverre vond u het (online) aanbod in de schoolbibliotheek/mediatheek tijdens de coronalockdownperiode geschikt voor uw leerlingen?
- Bestonden er verschillen tussen de leerlingen in kansen en middelen tijdens de coronalockdownperiode?
- (Zo ja) Welke verschillen waren er tussen de kansen en middelen van leerlingen tijdens de coronalockdownperiode?

Ervaringen tot nu toe (*wat gaat goed? wat is lastig? wat vinden leerlingen?*)

- Hoe gemotiveerd was de indruk die leerlingen maakten bij het online vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode?
- (Zo ja) Hoe waren ze zo gemotiveerd?

- (Zo nee) Hoe waren ze zo ongemotiveerd?
- **(autonomie)** Voelde de leerling zich tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode vrij om zelf leeskeuzes te maken?
- (Zo ja) Op welke manieren voelde de leerling zich tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode vrij om zelf leeskeuzes te maken?
- **(competentie)** Vertrouwde de leerling op zijn of haar leesvaardigheid en concentratie tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode?
- (Zo ja) Op welke manieren vertrouwde de leerling op zijn of haar leesvaardigheid en concentratie tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode?
- **(verbondenheid)** Voelde de leerling zich gewaardeerd en gesteund als deze las tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode?
- (Zo ja) Hoe voelde de leerling zich gewaardeerd en gesteund als deze las tijdens het vrij lezen in de coronalockdownperiode?
- Waren er verschillen in motivatie tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- (Zo ja) Welke verschillen waren er in motivatie tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- Waren er overeenkomsten in motivatie tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- (Zo ja) Welke overeenkomsten waren er in motivatie tussen het vrij lezen in de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- Speelde kanselijkheid in de coronalockdownperiode een rol tijdens het online vrij lezen?
- (Zo ja) Op welke manieren speelde kanselijkheid een rol tijdens het online vrij lezen in de coronalockdownperiode?
- Had u met vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode als doel om een vaardigheid te verbeteren?
- (Zo ja) Welke vaardigheid probeerde u tijdens de coronalockdownperiode met vrij lezen te verbeteren?
- Had u met vrij lezen tijdens de coronalockdownperiode als doel om de leesmotivatie verhogen?
- (Zo ja) Welke doel had u met betrekking tot leesmotivatie tijdens de coronalockdownperiode met vrij lezen?
- Waren er volgens u tijdens de coronalockdownperiode ook andere opbrengsten uit vrij lezen?

Inventarisatie van behoeften (*aan materialen, professionalisering, richtlijnen vanuit onderzoekers en/of uitgevers etc.*)

- Maakte u tijdens de coronalockdownperioden voor het vormgeven van vrij lezen bij u in de online les gebruik van tips uit de literatuur?
- (Zo ja) Van welke tips uit de literatuur maakte u gebruik?
- Welke voorkeur voor didactische materialen en vormen van professionalisering zoals opleidingen en/of cursussen leven er bij u?
- Stel er komt een nieuwe periode van afstandsonderwijs zoals tijdens corona, welke voorkeur voor didactische materialen en vormen van professionalisering zoals opleidingen en/of cursussen leven er bij u?

B. Vragenlijst telefonische interviews docenten Vrij Lezen

Persoonlijk

- Welk vak geeft u?
- Hoeveel jaar geeft u les?
- Aan welke klassen en onderwijsniveaus geeft u les?

Organisatie en afspraken

- Hebt u tijdens de coronalockdownperiode tijdens de online les vrij lezen georganiseerd?
- (Zo nee), welke redenen had u om tijdens de coronalockdownperiode geen vrij lezen tijdens uw les georganiseerd?
- (Zo nee), was minder lestijd tijdens de coronalockdownperiode een reden?
- (Zo nee), was de afnemende zichtbaarheid van leerlingen tijdens de coronalockdownperiode een reden?
- Hebt u tijdens de coronalockdownperiode buiten de online les vrij lezen georganiseerd?
- (Zo nee), waarom hebt u tijdens de coronalockdownperiode geen vrij lezen buiten uw les georganiseerd?
- Hebt u tijdens de coronalockdownperiode met uw collega's binnen de sectie afspraken gemaakt over waarom u geen Vrij Lezen hebt georganiseerd?
- (Zo ja), welke afspraken hebt u gemaakt over waarom geen Vrij Lezen is georganiseerd?
- (Zo nee), waarom hebt u met collega's binnen de vaksectie geen afspraken gemaakt?
- Zijn er tijdens de coronalockdownperiode afspraken met de schoolleiding gemaakt over de invulling en lengte van de online lessen?
- (Zo ja), welke afspraken zijn er met de schoolleiding gemaakt over de invulling en lengte van de online lessen?
- (Zo ja), heeft vrij lezen deel uitgemaakt van deze afspraken?
- (Zo nee), waarom zijn er geen afspraken met de schoolleiding gemaakt over de invulling en lengte van de online lessen?
- Zijn er tijdens de coronalockdownperiode afspraken met de schoolleiding gemaakt over de invulling van het lesprogramma van het vak Nederlands?
- (Zo ja), welke afspraken zijn met de schoolleiding gemaakt over de invulling van het lesprogramma van het vak Nederlands?
- (Zo nee), waarom zijn er met de schoolleiding geen afspraken gemaakt over de invulling van het lesprogramma van het vak Nederlands?

Visie op eigen rol vrij lezen (*zelf ook lezen? ideeën aandragen? zelf belezen zijn op het gebied van jeugdliteratuur?*)

- Hechtte u als docent tijdens de coronalockdownperiode belang aan kennis van de docent over jeugdliteratuur?
- (Zo ja) welk belang hechtte u aan kennis over jeugdliteratuur tijdens de coronalockdownperiode?
- In hoeverre waren er bij het belang hechten aan kennis over jeugdliteratuur verschillen tussen de coronalockdownperiode en de reguliere onderwijsperiode?
- In hoeverre waren er bij het belang hechten aan kennis over jeugdliteratuur overeenkomsten tussen de coronalockdownperiode en de reguliere onderwijsperiode?

Selectie van leesmateriaal/keuzevrijheid van leerlingen (*alleen boeken of ook andere teksten, boeken van een bepaald niveau, etc.*)

- Begeleidde u leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van een leesboek?
- (Zo ja) Op welke manier begeleidde u de leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van het boek?
- In hoeverre waren er verschillen in begeleiding van leerlingen bij de keuze van het boek tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- In hoeverre waren er overeenkomsten in begeleiding van leerlingen bij de keuze van het boek tussen de coronalockdownperiode en een reguliere onderwijsperiode?
- Mochten leerlingen tijdens de coronalockdownperiode gebruik maken van de schoolbibliotheek/mediatheek en de online Bibliotheek?
- (Zo ja) Uit hoeveel boeken en/of e-books per jaarlaag mochten de leerlingen kiezen?
- In hoeverre vond u het (online) aanbod in de schoolbibliotheek/mediatheek tijdens de coronalockdownperiode geschikt voor uw leerlingen?
- Bestonden er verschillen tussen de leerlingen in kansen en middelen tijdens de coronalockdownperiode?
- (Zo ja) Welke verschillen waren er tussen de kansen en middelen van leerlingen tijdens de coronalockdownperiode?

Inventarisatie van behoeften (*aan materialen, professionalisering, richtlijnen vanuit onderzoekers en/of uitgevers etc.*)

- Stel er komt een nieuwe periode van afstandsonderwijs zoals tijdens corona, welke voorkeur voor didactische materialen en vormen van professionalisering zoals opleidingen en/of cursussen leven er bij u?
- Verwacht u dat didactische materialen en vormen van professionalisering zoals opleidingen en/of cursussen de beperkingen in het organiseren van vrij lezen tijdens een lockdownperiode zouden kunnen overbruggen?
- (Zo ja) Welke behoefte hebt u aan vormen van professionalisering en/of cursussen?
- (Zo ja) Aan welke didactische materialen zou u denken?
- (Zo nee) Op welke andere manieren zouden de beperkingen in het organiseren van vrij lezen kunnen worden overbrugd?

C. Voorbeeld data-analyse

Ontleden: antwoorden docenten

Antwoorden docenten op de vraag: Begeleidde u leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van het boek voor het online vrij lezen? (Zo ja) Op welke manier begeleidde u de leerlingen tijdens de coronalockdownperiode bij de keuze van het boek voor het vrij lezen?

Docent 1: “Ja, ik gebruik zelf heel vaak ook *Lezen voor de Lijst*. Ik kijk ook naar de website van *Young Adults*. Je hebt ook wel *Leesadviezen*, maar er staan vaak wat meer literaire boeken op. Ik liet leerlingen ook online zien hoe ze daar kunnen zoeken op bijvoorbeeld genres en thema’s. En ja, er waren altijd wel leerlingen die er dan helemaal niet uitkwamen. Nou, die hielp ik even. Nu heb ik wat minder ervaring tegenwoordig met youngadultboeken. Dus echt de jeugdboeken, maar door zelf thema’s in te invoeren kom je daar ook een heel eind. Dus ik denk vooral *Lezen voor de lijst* en hier en daar gewoon nog een beetje aan de hand meenemen. En dan kwamen we er ook wel uit op die manier.”

Docent 2: “Ja, we werkten met de methode *Hoe overleef ik een boek?* De leerlingen mochten daar zelf eerst rondneuzen en kijken. Daarna mochten ze een selectie maken van 2 á 3 boeken. En daarna legden ze die aan mij voor en stelde ik een aantal vragen waarbij ik ze een beetje wilde prikkelen om gewoon de juiste keuze te maken of om erachter te komen wat ze nou eigenlijk graag zouden willen lezen. En daarna gaf ik wel een advies dat ze konden accepteren of konden wegwuiven.”

Docent 3: “We gingen altijd, vooral de eerste keer als ze een boek moesten uitzoeken, in groepjes naar de mediatheek bij onze school. Oké, maar dat kon in de coronaperiode natuurlijk niet. Dat kon niet in die lockdowns. Ja, hoe doe je het dan? Ja, dus toen was het een beetje een mengelmoes van: wat heb je thuis liggen? Ik geloof dat er ook nog heel eventjes een soort van mogelijkheid was om boeken op school te halen. Maar nee, ik ben niet heel actief geweest bij het uitkiezen. Wel als ze een vraag hadden of zo, kan ik dit boek lezen of vind je dit leuk? Dan gaf ik natuurlijk wel antwoord, maar ik was niet actief.”

Docent 4: “Ja, in de bovenbouw heb ik het vaak over *Lezen voor de lijst* of dat ze een beetje kijken naar hun smaak en dat ik dan met ze overleg. Maar ja, wat ik nu merk is dat ze toch wel veel minder gelezen hebben. En ik merk nu dat ze heel veel moeite hebben met boeken die wij normaal gesproken op de lijst hebben. En waar ze normaal gesproken gewoon geen moeite mee hadden. Dus met tijdsprongen, met flashbacks, met verschillende perspectieven. Dat vinden ze nu veel moeilijker.”

Docent 5: “Ja, ik probeerde wel zeker te begeleiden. Maar dat was dan meestal met individuele vragen. Natuurlijk praten over wat ze zouden kunnen lezen. En ook kopietjes langsbrengen als ze geen boeken hadden...”

Docent 6: “Ja, dat heb ik wel gedaan. Dan hadden ze een boek en wilden ze iets nieuws lezen. Ze vroegen dan of ik tips had. En dat heb ik dan altijd wel. Maar dan zeiden ze: ‘We komen nu niet aan het boek. Een toen kwamen ze naar ons huis fietsen. En dat ik op die manier boeken heb uitgedeeld. Maar goed dat waren er geen honderden hoor. Maar dat is wel eens gebeurd. Maar het was moeilijk begeleiden, want het was in het begin wel moeilijk om aan de boeken te komen. Omdat de school dicht zat.”

Docent 7: “Ja, dat probeerde ik wel. Voor zover ik daar invloed op had. Maar dan probeerde ik met de website van de bibliotheek of *Lezen voor de lijst* de leerlingen te informeren over welke boeken ze konden lezen. Ik probeerde leerlingen actief te laten zoeken naar welke boeken ze leuk vonden. Dan stelde ik voor: ‘Maak nu eens een top 5 van boeken die je graag zou willen lezen. En kijk dan eens welke boeken er beschikbaar zijn. In welke kring dan ook.’ En daarin moest je in de coronaperiode wat creatiever zijn dan nu. Nu is het gewoon iets makkelijker met de mediatheek en de eigen boekenkasten in het lokaal. Ik heb thuis nog ergens een boek liggen. Dat gaat nu veel makkelijker dan toen.”

Docent 8: “Ja, we maakten een selectie van korte verhalen die online gewoon te vinden zijn. Nou, die zetten we dan op de online omgeving van de school. Dus daar kunnen leerlingen bij. De online Bibliotheek bood ook heel veel boeken aan. Ja, luisterboeken enzovoort. En dan laat ik ze altijd bij de nieuwe bibliotheek, bij de Bibliotheek online. Dan heb je van die pagina's waar je dan ook keuzes kunt maken op basis van je interesses enzovoort. En je hebt er volgens mij ook eentje van, Stichting Lezen, dacht ik. Ja. Uit mijn hoofd. Dus daar liet ik ze dan wel zelfstandig een keuze maken. Tegelijkertijd bieden we dan ook iets aan wat afgebakend is. Ja, en dan heb je het stukje van, waar hebben ze allemaal toegang tot? Ja, dat blijkt dan in de praktijk voor heel veel leerlingen heel weinig te zijn.”

Docent 9: “Ja, altijd. Nou, eigenlijk aan het begin van de bovenbouw schrijven leerlingen een lesautobiografie. En daar moeten ze natuurlijk ook altijd wat schrijven over hun voorkeuren. Dus dan probeer ik altijd tips te geven. Nou, als je van dit genre houdt, dan noem ik wat schrijvers, wat namen. En ik vraag altijd aan leerlingen, leg je keuze aan mij voor. Dus als ik een beetje weet in welke richting ze een voorkeur hebben, dan kan ik ze natuurlijk altijd helpen. En als een leerling aan het lezen is en het is het toch niet, hè. Dan kunnen we daarover in gesprek van... ‘Nou, wat is dan wel een goed boek voor je?’”

Docent 10: “Ja, altijd. Door me verder te verdiepen in wat voor kind ben jij. Wat vind je leuk? Wat is jouw niveau? En daar dan over in gesprek. Zo van: ‘Wat is een leuk boek dat jij eerder hebt gelezen?’ Aansluiten bij het kind.”

Ontleden: samenvatten

Docent 1: Begeleiding Ja, vertellen over keuzemogelijkheden *Lezen voor lijst*, website *Young Adults* en *Leesadviezen*.

Docent 2: Begeleiding Ja, leerlingen zelf keuzes laten maken, eigen boekenlijst samenstellen, in gesprek gaan, adviezen geven.

Docent 3: Begeleiding Nee, beantwoord alleen vragen van leerlingen.

Docent 4: Begeleiding Ja, vertellen over keuzemogelijkheden bij *Lezen voor de lijst* en gesprekken met leerlingen, merkt niveauverschil op.

Docent 5: Begeleiding Ja, antwoorden op vragen van leerlingen, praten over wat ze zouden kunnen lezen en kopietjes langsbrengen als ze geen boeken hadden.

Docent 6: Begeleiding Ja, tips geven aan leerlingen. Boeken thuis aan leerlingen geven. Begeleiding belemmerd doordat het moeilijk was om aan boeken te komen.

Docent 7: Begeleiding Ja, keuzemogelijkheden via de website van de bibliotheek of *Lezen voor de lijst* de leerlingen aan leerlingen te laten zien. Samen met leerlingen boekenlijsten samenstellen.

Docent 8: Begeleiding Ja, boekenlijst/verhalenlijst voor leerlingen samenstellen. Keuzemogelijkheden laten zien bij *Lezen voor de lijst* of de online Bibliotheek. Vind de lijsten beperkt voor leerlingen.

Docent 9: Begeleiding Ja. Startpunt is leesautobiografie leerling. Gesprek met leerling over voorkeuren voorafgaand en na de keuze.

Docent 10: Begeleiding Ja. Verdiepen in achtergrond leerling en met leerling in gesprek.

Ontleden: kernwoorden/codes

Docent 1: Begeleiding Ja, keuzemogelijkheden.

Docent 2: Begeleiding Ja, keuzemogelijkheden, eigen boekenlijst samenstellen, gesprekken.

Docent 3: Begeleiding Nee, passief.

Docent 4: Begeleiding Ja, keuzemogelijkheden, gesprekken.

Docent 5: Begeleiding Ja, gesprekken.

Docent 6: Begeleiding Ja, gesprekken.

Docent 7: Begeleiding Ja, keuzemogelijkheden, eigen boekenlijst samenstellen.

Docent 8: Begeleiding Ja, keuzemogelijkheden, eigen boekenlijst samenstellen.

Docent 9: Begeleiding Ja, keuzemogelijkheden, gesprekken.

Docent 10: Begeleiding Ja, gesprekken.

Syntheseren: samenvoegen codes

- Begeleiding Ja (9 docenten), begeleiding Nee (1 docent).
- Keuzemogelijkheden (6 docenten).
- Gesprekken (6 docenten).
- Eigen boekenlijst samenstellen (3 docenten).